

Handel, immaterialrätter, livsmedel och biologisk mångfald

Väsentliga frågor och val inför översynen
1999 av artikel 27.3b i TRIPS-avtalet

Ett diskussionspapper

av *Geoff Tansey*

commissioned by
Quaker Peace & Service, London
in association with Quaker United Nations Office, Geneva
with financial assistance from the Department for International Development (DFID), UK

Förord

Debatten om immaterialrätter, livsmedel, jordbruk, biologisk mångfald och olika avtal som avtalet om handelsrelaterade aspekter av immaterialrätter (TRIPS-avtalet) blir allt intensivare. Syftet med denna rapport är att redogöra för de olika synsätt som kommer till uttryck i litteraturen om dessa frågor för att

- klart och koncist belysa de olika policyfrågor som regeringar i utvecklingsländer ställer sig mot bakgrund av TRIPS-avtalets artikel 27.3 b. I synnerhet behandlas frågor som livsmedelssäkerheten och de alternativ som ges inför översynen av avtalets bestämmelser
- undersöka de viktigaste etiska, ekonomiska, miljömässiga och sociala frågor som berör avtalets bestämmelser, samt frågornas förhållande till andra internationella förhandlingar
- överväga det internationella biståndets roll.

Rapporten har skrivits för beslutsfattare, företrädesvis i utvecklingsländer, inom jordbruk, miljö och handel och för dem som ansvarar för att politiken håller samman mellan olika regeringsdepartement. Genom att sammanfatta de olika synsätt som omger denna nyckelparagraf om patent och andra immaterialrätter för växter, djur, mikroorganismer och nya växtsorter, och genom att framhäva tillgängliga källor och tekniskt material, vill vi medverka till en välinformerad allmän debatt om dessa frågor och om hur politiken bör utformas.

Quaker Peace & Service miljömedlarprogram, Environmental Intermediaries Programme, kombinerar kväkarnas traditionella omsorg om fred och rättvisa med omsorgen om miljön. 1999 kommer Quaker United Nations Office att genomföra en del av programarbetet och verka för att förstärka utvecklingsländernas förmåga att skydda deras befolkningars intressen och få länderna att samtala med industrialiserade länder om frågor som uppkommer på grund av översynen av artikel 27.3 b.

Copyright

We want this paper to be distributed widely. It is designed to inform debate and may be freely reproduced for this and other not-for-profit purposes, but the attributions on the cover should be included. Please inform QPS about such uses. The paper may also be translated, but please contact us first in case this is already underway. Permission to reproduce documents which are quoted in the text or referred to in the bibliography should be requested from the author as usual.

Quaker Peace & Service,

Friends House, Euston Road, London NW1 2BJ
Contact: Tim Montgomery, e-mail: qpsirs@quakerorg.uk or
Geoff Tansey, e-mail: g.tansey@zen.co.uk

Quaker United Nations Office,

Quaker House, Avenue du Mervelet 13, 1209 Geneva,
Switzerland. Tel: +41 22 748 4800, Fax: +41 22 748 4819
Contact: Brewster Grace, e-mail: b.grace@mbox.unicc.org or
Caroline Dommen, e-mail: c.dommen@mbox.unicc.org

Acknowledgements

Despite very tight deadlines, I have tried to consult widely during preparation of this paper I am very grateful to all those who have spoken with me and have provided the detailed papers which I have drawn upon as well as to those who have commented on various drafts including Dr Arthur E Appleton, Nuno Carvalho, David Cooper, Carlos Correa, Kristin Dawkins, Caroline Dommen, David Downes, Biswajit Dhar, Edward Dwumfour, Tewolde Berhan Gebre Egziabher, Prof J A Ekpe, Brewster Grace, Laura Kelly, Jeff Kushan, Patrick Mulvany, Helena Paul, Hilary Pinder, Gurdial Singh Nijar, Tim Roberts, Imeru Tamrat,

Renee Velve and Oscar Zamora. I have also benefited from many off-the-record discussions held with representatives of diplomatic missions, international institutions, NGOs and industry. I am particularly grateful to economist Carsten Fink of the University of Heidelberg for reviewing the draft and suggesting various additions and amendments, especially in section 1. The views expressed in the paper, however, remain my own. Thanks also to graphic designer, Mike Barrett. I have tried to avoid any inaccuracies, but I am responsible for any that might remain.

QPS is grateful for the financial assistance provided by the UK's Department for International Development in producing this discussion paper. **No part of this paper should be construed in any way as an expression of HM Government policy.**

Published by: Quaker Peace & Service, London, February 1999.
Also available in electronic format and downloadable from the QUNO web site: <http://www.quakerorg/quno>
ISBN 91-586-0245-3

About the author: Geoff Tansey is a full-time writer and consultant, co-author of *The Food System: A Guide*, (Earthscan, London, 1995) and honorary visiting professor in food policy at Leeds Metropolitan University. He helped found the journal *Food Policy* in the mid 1970s and has worked in a number of agricultural development projects.

Design and typesetting: frogs graphic design, Hebden Bridge.

Printed by: PRINTOUT, Halifax on 75% recycled paper.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	2
1. Immaterialrätt, livsmedel och jordbruk	3
1.1 Immaterialrätter – en avvägning	3
1.2 Immaterialrätter i utvecklingsländer	5
2. TRIPS-avtalet och artikel 27.3 b	6
2.1 Patent på livsformer	6
2.2 Artikel 27.3 b	7
2.2.1 Villkor för genomförandet	7
2.2.2 Patent	8
2.2.3 <i>Sui generis</i> -system	8
2.2.4 En kombination av de båda systemen	12
2.3 Skattemässiga, juridiska och marknadsmässiga konsekvenser	12
3. Frågor inför översynen av artikel 27.3 b	14
3.1 Tidtabell	14
3.2 Räckvidd	14
3.3 Möjliga val inför översynen	14
3.4 Industriländernas inställning	14
3.5 Utvecklingsländernas inställning	15
3.6 Sammanhållning av den nationella politiken	16
3.7 Juridiska tolkningar och tvistlösning	18
4. De större frågorna – etiska, ekonomiska, miljömässiga och sociala	20
4.1 Moraliska och etiska problem	20
4.1.1 Uppfinningen – mänsklig eller gudomlig?	20
4.1.2 Den levande världen – gemensamt arv eller privat egendom? ..	20
4.1.3 Intressebalansen	20
4.1.4 Demokratiskt underskott – behovet av en form för etisk utvärdering	20
4.1.5 Rättvisa i internationella förhandlingar	21
4.2 Ekonomiska frågor	21
4.2.1 Tekniköverföring	21
4.2.2 Prioriteringar inom forskning och utveckling	21
4.3 Miljöeffekter av patent på genetiskt modifierade jordbruksprodukter	22
4.4 Sociala effekter på jordbrukssystemen	23
5. Internationellt bistånd	24
5.1 Frågor på kort sikt inför översynen av artikel 27.3 b	24
5.2 Frågor på längre sikt om det internationella biståndet	24
6. Avslutning	25
Litteraturförteckning	27
Förkortningar	28
Ordlista	28

Faktarutor

1. Begreppet immaterialrätt	7. Förenta staternas erfarenhet av processer
2. Patent	8. Konventionen om biologisk mångfald
3. Immaterialrätter och konkurrens	9. Internationella åtagandet för växtgenetiska resurser
4. UPOV	10. En indisk uppfattning om bestämmelserna
5. UPOV och växtförädlarrätter – en granskning	11. Geografiska ursprungsbeteckningar
6. Det filippinska systemet	12. Genbanker
	13. Konsultationer med intressegrupper

Sammanfattning

Denna rapport granskar de svårigheter och oklarheter som omger de nuvarande multilaterala immaterialrättsliga reglernas inverkan på växter och djur, växtförädlarrätt, livsmedelssäkerhet och kulturväxternas mångfald. Dessa oklarheter gör att en varning bör utfärdas mot en förstärkning av dessa rättigheter för närvarande. Den polariserade debatten om immaterialrätternas, i synnerhet patents, etiska, ekonomiska, miljömässiga och sociala inverkan behöver underbyggas bättre genom att fakta samlas in på grundval av fallstudier och konsekvensbedömningar i en rad olika länder. Därför kan länder komma att vilja behålla sin valfrihet med hänsyn till bestämmelserna i TRIPS-avtalets artikel 27.3 b och undvika att begränsa de olika alternativen för immaterialrättsligt skydd inom överskådlig framtid.

I *kapitel 1* behandlas immaterialrättens beskaffenhet kortfattat, dess ursprung och roll i marknadsekonomier samt balansen den återspeglar mellan viljan att skapa incitament till kunskapsutveckling och det önskvärda i att fritt sprida kunskapen till vars och ens nytta. Vidare förklaras svårigheterna i att bedöma immaterialrätternas inverkan i utvecklingsländerna och skisseras möjliga alternativ och utmaningar som immaterialrätten erbjuder dem, i synnerhet vad beträffar användningen av patent på livsformer och begränsningen av immaterialrätternas konkurrenshämmande effekter.

I *kapitel 2* granskas den paragraf i TRIPS-avtalet – artikel 27.3 b – som ger möjlighet att undanta växter, djur och biologiska processer från patenterbarhet och innefattar kravet på skydd av växtsorter antingen genom ett immaterialrättsligt sui generis-system, patent eller en kombination av båda. Vidare sammanfattas genomförandekraven och olika uppfattningar redovisas om patent, det existerande sui generis-system som Internationella konventionen för skydd av växtförädlingsprodukter, UPOV, utarbetat och alternativ till detta. Dessutom diskuteras de skattemässiga, juridiska och marknadsmässiga konsekvenserna av dessa.

I *kapitel 3* behandlas de centrala frågorna inför 1999 års översyn av artikel 27.3 b, alltså översynens omfattning, alternativ, olika länders olika inställningar samt förhållandet mellan översynen och andra internationella förbindelser, särskilt de som slutits i enlighet med konventionen om biologisk mångfald och Internationella åtagandet för växtgenetiska resurser. Behovet av nationell sammanhållning av politiken framhävs liksom vägar för att nå dit. Bland annat krävs snabba bedömningar av potentiell inverkan på lokala samhällen, en översikt över den verksamhet som bedrivits inom området av olika ministerier och organ, regionala konsultationer och tvärministeriella arbetsgrupper eller en liknande samordningsprocess.

I *kapitel 4* berörs ett vidare område – de moraliska och etiska frågor som patent på livsformer ger upphov till, uppfinningars natur och krockar mellan olika kulturer och trossystem, balansen mellan individuella privata rättigheter och samhällliga allmänna rättigheter, den risk som demokratin löper samt bristen på rättvisa i de internationella förhandlingarna. Avsnittet om ekonomi tar upp frågor om tekniköverföring och prioriteringar inom forskning och utveckling, medan miljöfrågorna berör sambandet mellan patent och den snabba utvecklingen av genteknik. Slutligen behandlas också de potentiellt socialt nedbrytande effekterna på lokala jordbrukssystem på grund av snabba förändringar i den ekonomiska strukturen.

I *kapitel 5* granskas möjligheten till praktiskt kortfristig stöd i samband med översynsprocessen och några långsiktiga frågor som rör det internationella biståndet tas upp. I *kapitel 6* finns några korta slutsatser och rekommendationer. På kort sikt är det viktigt att utvecklingsländerna ges politiskt utvecklingsstöd, både i huvudstäderna och i Genève, och att vittomfattande konsultationer med nationella intressegrupper kommer igång om frågor som har att göra med det immaterialrättsliga skyddet för livsformer. Bibliografin förtecknar det material som huvudsakligen använts samt uppger om varifrån det kan erhållas.

1. Immaterialrätt, livsmedel och jordbruk

Immaterialrätter

– rättigheter som beviljas av en statlig myndighet för vissa produkter som är frukten av en intellektuell prestation och uppfinningsriktighet.

Sui generis-system för rättigheter – en alternativ, unik form av immaterialrättsligt skydd, utformat för att passa ett lands särskilda sammanhang och behov.

”Ett land där innovation inte är någon väsentlig källa till ekonomisk aktivitet och tillväxt kommer troligen att välja, när allt kommer omkring, mindre strikta immaterialrättsliga regler än ett land vars ekonomi i hög grad är beroende av innovationer.”

Trebilcock och Howse (s. 251, 1998)

Ett av de många avtal som införlivats i det avtal som upprättar Världshandelsorganisationen (World Trade Organization, WTO) är avtalet om handelsrelaterade aspekter av immaterialrätter (TRIPS-avtalet). Artikel 27.1 i detta avtal ålägger medlemmarna att se till att patent kan meddelas ”för alla uppfinningar, både produkter och processer, inom alla tekniska områden”. Artikel 27.3 b ger medlemmarna möjlighet att undanta växter och djur, men inte mikroorganismer, från patenterbarheten. Artikeln kräver vidare att skydd införs för nya växtsorter, antingen genom patent eller genom ett effektivt fristående system av eget slag (*sui generis*-system) eller en kombination av dessa båda. Denna artikel orsakade kontroverser i såväl utvecklingsländer som industrialiserade länder, varför förhandlingarna införde kravet att bestämmelserna skulle ses över 1999. Detta kommer också WTO:s TRIPS-råd att göra.

Den här rapporten behandlar vilka konsekvenser artikel 27.3 b har för livsmedel, jordbruk och den biologiska mångfalden inom jordbruket – alltså grunden för mänsklighetens framtida livsmedelssäkerhet. De frågor som rör användningen av växter och djur för läkemedel tas inte upp här men förtjänar samma uppmärksamhet.

Immaterialrätten är en del av marknadsekonomiers institutionella ramverk och påverkar den innovativa aktiviteten. Immaterialrätten omfattar upphovsrätt, patent och företags-hemligheter. Den ger uppfinnare skydd för att undvika att någon kopierar eller nyttjar deras arbete eller uppfinning utan tillstånd. Immaterialrätten måste, för att vara effektiv, skraddarsys för såväl det tekniska materialet som den äsnyttar som den socioekonomiska miljön i vilken den verkar.

1.1 Immaterialrätter – en avvägning

”Immaterialrätter innebär alltid en kompromiss mellan det önskvärda i att bevara incitamenten till att skapa kunskap och i att sprida kunskap till en ringa eller ingen kostnad”, konstaterar Världsbankens utvecklingsrapport, Development Report, 1998/99¹. Teoretiskt sett borde starkare immaterialrätter stimulera till mer forskning och utveckling i länder där de redan existerar, men det finns endast ”begränsade empiriska belägg”, även vad beträffar industriländer, för att det immaterialrättsliga skyddet leder till ökade investeringar i forskning och utveckling. Till en del beror detta på svårigheten att särskilja orsak och verkan – immaterialrätter kan stimulera till fler investeringar, men länder som investerar mer i forskning och utveckling kan också begära mer skydd.

Fastän immaterialrätten begränsar direkt imitation kan den bidra till spridning av ny kunskap inom och mellan ekonomier. Patent offentliggör information som andra forskare också kan använda för att utveckla innovationer (faktaruta 2). Världsbanken fann att nivån på det immaterialrättsliga skyddet tycks påverka graden av utländska direktinvesteringar, multinationella

¹ Världsbanken, 1998, s. 33

1. Begreppet immaterialrätt

Det grundläggande begreppet immaterialrätt kan spåras tillbaka ända till trehundraåret före Kristus till Aristoteles. Två väsentliga moraliska och filosofiska argument för att belöna innovatörer har använts. Det ena härstammar från Hegel – att en idé tillhör dess upphovsman därför att idén är en manifestation av upphovsmannens personlighet eller jag. Det andra härstammar från Locke – att det olustiga arbetet borde belönas med egendom.

I dagens marknadsekonomier är emellertid grunden till att skydda immaterialrätterna huvudsakligen utilitaristisk. Ett stycke kunskap – antingen det är planritningen till en ny maskin

eller en ny metod för att skörda vete – kan till skillnad från ett fysiskt föremål användas av en person utan att samtidigt begränsa dess användning för andra. På så vis bidrar största möjliga spridning av ny kunskap till största ekonomiska effektivitet. Men om vem som helst har fri tillgång till ny kunskap har uppfinnare inte mycket som sporrar dem att lägga ner möda på att producera den. Immaterialrätter förvandlar (tillfälligt) kunskap från att vara en kollektiv nytthet till en privat nytthet. Genom den förstärkta marknadsdominans som immaterialrätterna ger rättighetshavarna kan dessa få kompensation för sina utgifter för att skapa

ny kunskap. På så vis får kreativa andar och innovativa företag incitament att ge sig in i innovativ verksamhet.

Detta utilitaristiska argument är det huvudsakliga skälet till det skydd som patent, upphovsrätt, växtförädlarrätt och många andra typer av immaterialrätter ger. De olika typerna av immaterialrätter varierar med det skyddsberättigade föremålet, skyddets omfattning och varaktighet samt med de undantag som kan göras från ensamrätten. Detta återspeglar samhällets syfte att skapa en intressebalans mellan producenter och användare av intellektuella arbeten.

Källor: Primo Braga (1990), Primo Braga m.fl. (1999) samt Downes (1998).

2. Patent

Ett patent hindrar någon annan från att kommersiellt använda det som hävdas i patentet utan tillstånd av patenthavaren. För att vara patenterbar måste en uppfinning

- ha uppfinningshöjd, dvs. inte bara vara en utvidgning av något som redan existerar utan vara så kvalificerad att den inte legat nära till hands för en fackman på det ifrågavarande området,
- vara ny, dvs. inte tidigare känd,
- vara industriellt användbar på något vis.

Patent kan beviljas för både produkter och processer. Patent är begränsade till en viss skyddstid – minst 20 år enligt TRIPS-avtalet – varefter uppfinningen blir offentlig egendom och fritt får utnyttjas av alla. Patentet gäller endast i det land där det meddelats.

I utbyte mot det temporära partiella monopol som patentet ger, måste uppfinnaren offentliggöra en fullständig beskrivning av uppfinningen som är begriplig för var och en som är kunnig på området. På så vis "dör inte uppfinningen med uppfinnaren". Vidare kan andra försöka uppfinna något bättre, men tillräckligt annorlunda, så att uppfinningen inte gör intrång på det ursprungliga patentets anspråk.

Klara belägg för att patentsystemet har stimulerat utvecklingen av nya produkter och ny teknik, som annars inte hade utvecklats, finns endast för ett fåtal sektorer (som läkemedel). Inom andra sektorer anses patent ibland ha huvudsakligen konkurrenshämmande effekt: de tryggar och stärker marknadsledarnas position och begränsar därmed tillträdet för nya konkurrenter*. I extremfallet kan de till och med minska innovationstakten om ett do-

minerande företag äger ett mäktigt patentförråd som begränsar andra företags möjlighet att ytterligare förbättra befintliga produkter och teknik.

Fastän beslutsfattare har försökt begränsa sådana skadliga effekter av patent genom att revidera den immaterialrättsliga lagstiftningen, konkurrenspolitiken och andra näringslivsregleringar, fortsätter patentens konkurrenshämmande konsekvenser att ge anledning till oro. Oron har nu ytterligare ökat med uppkomsten av patent på biotekniska produkter och processer som omfattar grundläggande forskningsverktyg, genetiskt modifierade växter, mänskliga gener samt till och med levande organismer.

* Jenkins (1975) ger ett historiskt exempel.

Källa: Primo Braga m.fl. (1999).

"Immateriellrätter ... säkerställer inte någon avkastning. I själva verket kommersialiseras endast runt 15 % ... All ekonomisk behållning kommer från marknadsförsäljning. Följaktligen får sådana grundläggande faktorer som skyddets omfattning (räckvidd) och kontroll av reglernas efterlevnad avgörande betydelse för att bedöma immateriellrättersnas praktiska värde."

Lesser (s. 4, 1997)

företags vertikala integration samt direkta tekniköverföringar genom teknikförsäljning och licensavtal, även om sambandet mellan skydd och utländska direktinvesteringar inte är tillräckligt belagt enligt andra studier².

Det finns olika kostnader förknippade med beviljandet av immateriellrätter. De ökar rättighetshavarens marknadsdominans, vilket kan leda till högre konsumentpriser. Enligt Världsbanken flyttar de också "förhandlingspositionen till kunskapsproducenterna och bort från dess användare". Starkare immateriellrätter kan leda till högre kostnader för kunskapsförvärv och kan på så vis vara till förfång för efterföljande innovationer som drar nytta av uppfinningar vars patent ännu inte gått ut. Hårdare immateriellrätter, noterar Världsbanken, "kan faktiskt sänka den totala innovationstakten. Emellertid finns inga systematiska empiriska bevis som bekräftar detta, liksom det inte finns några bevis för immateriellrätternas positiva inverkan på forskning och utveckling"³.

Beslutsfattare har den svåra uppgiften att bestämma immateriellrätternas omfattning – skyddets varaktighet och räckvidd – för att maximera social välfärd och uppnå vissa fördelningsmål (faktaruta 3). Ett alltför svagt skydd kan leda till att företag investerar mindre än vad som är samhällsligt önskvärt i att skapa ny kunskap, medan ett alltför strängt skydd kan leda till slöseri med utgifterna i företagets kamp om att bli först. Detta kan i sin tur göra offentlig forskning och utveckling mer samhällsligt önskvärd än privat. Endast sällan kommer emellertid "en enda skyddsnivå för all teknik eller alla sektorer att maximera inhemsk välfärd", eftersom avvägningen mellan de ekonomiska vinsterna av innovation och imitation kommer att vara beroende av vilken sektor det gäller⁴.

Sammantaget är de ekonomiska effekterna av starkare immateriellrätter långt ifrån enkla, klara eller avgjorda. Likväl kommer företag inte att vilja använda genteknik för att modifiera växter och djur, om de inte får igen sina investeringar i forskning och produktutveckling. Immateriellrätten utvecklades för fabriksvaror där företag kan vänta sig nya affärer efter hand som modet ändras eller föremål slits ut. Emellertid är nya växtsorter och många biotekniska produkter levande organismer som kan fortplanta sig och därför behöver de kanske inte återinhandlas. För att trygga avkastningen på investeringarna och en framtida ström av inkomster från uppfinningarna vill företag att immateriellrätter, i synnerhet patent, ska utsträckas globalt för att täcka både ursprungsmaterialet och därefter följande generationer av nyuppfunna livsformer som nya växtsorter. Ett alternativ för vissa grödor skulle kunna vara att odla sorter som inte förökar sig. Forskare i USA och i Storbritannien har patenterat sätt att få växter att producera frön som inte gro. Sådana frön

² Förenta Nationerna, 1993

³ Världsbanken, 1998, s. 34–35

⁴ Trebilcock och Howse, 1998, s. 250–251

skulle inte kräva juridiska överenskommelser eller tjänstemän vars uppgift är att se till att reglerna efterlevs för att förhindra bönderna att återanvända dem.

1.2 Immaterialrätter i utvecklingsländer

Det immaterialrättsliga skyddets effekter blir ännu mer komplexa när kunskapsproducenter och kunskapsanvändare finns i olika länder med olika ekonomiska utvecklingsnivåer. Teoretiskt ”är det långt ifrån klart att alla länder borde åläggas att hålla samma nivå på det immaterialrättsliga skyddet”, hävdar Trebilcock och Howse. Om ett land har begränsad innovativ förmåga och företrädesvis nyttjar utländska uppfinningar, menar de att starkare immaterialrättsligt skydd kan leda till ”välfärdsluster för konsumenterna, åtminstone på kort sikt, och motverka konkurrenternas imitation och anpassning, som i sig utgör värdefulla ekonomiska aktiviteter”. Till exempel har det i vissa utvecklingsländer med patentsystem inte varit tillåtet att patentera vissa produkter, som läkemedel. Frånvaron av patent gav nyetablerade industrier chansen att undersöka och kopiera produkter och att utveckla lokal produktionskapacitet – så som schweizisk industri gjorde på 1800-talet⁵. Detta kan ha hämmat utländska investeringar men kan också ha skapat ekonomiska nettovinster för landet.

Professor Lester Thurow vid Sloan School of Management vid Massachusetts Institute of Technology (MIT) menar att erfarenheten från ekonomisk historia visar att ”kopiera för att komma i kapp är det enda sättet att komma i kapp”⁶, medan andra anser att detta är överdrivet. Därtill kommer att en stor del av den kunskap som ”behövs” i utvecklingsländer (särskilt i de fattigaste) är offentlig egendom och omfattas inte av immaterialrätten (vilket också inbegriper jordbruket)⁷.

Världsbanken menar emellertid att immaterialrätter kan missgynna utvecklingsländer ”genom att öka kunskapsklyftan och flytta förhandlingspositionen till kunskapsproducenterna, vilka till största delen finns i industriländer”⁸. Samtidigt som de godtar själva kärnpunkten, uppfattar en del en sådan syn på immaterialrätten som att kunskapsproducenter likställs med kommersiella forskningsinriktade producenter. De lägger större vikt vid den roll som jordbruks-samhällen i utvecklingsländer spelar när det gäller att producera kunskap om växter och djur⁹. Med tanke på immaterialrättens många dimensioner och att förändringar i dessa kan påverka utvecklingsländer på olika sätt, måste dessa effekter tas i beaktande när sådana avtal utarbetas, menar Världsbanken.

”Företag ansöker numera om immaterialrättsligt skydd i fler länder än tidigare för att a) öka sin marknadsandel, b) förhindra konkurrenter att bli aktiva i dessa länder, eller c) som ett verktyg för köpslående för att förhandla fram gynnsamma lokala avtal.”

van Wijk m.fl. (s. 10, 1993)

⁵ Gerster, 1998

⁶ Thurow, 1997, s. 95–103

⁷ Primo Braga m.fl., 1999

⁸ Världsbanken, 1998, s. 35

⁹ Tilahun och Edwards, 1996

3. Immaterialrätter och konkurrens

Immaterialrätter påverkar konkurrensen på olika sätt. Beviljandet av en immaterialrätt ger rättighetshavaren marknadsdominans eftersom konkurrenterna inte får kopiera den skyddade tekniken eller produkten. I flertalet fall leder emellertid inte innehav av immaterialrätter till ett perfekt monopol på den relevanta marknaden. Vanligtvis konkurrerar till exempel en patenterad produkt med andra produkter eller tekniker som i sin tur kanske omfattas av patenträtt. Om patenthavaren höjer priset alltför mycket kan konsumenterna bestämma sig för att byta till en ersättningsprodukt som kanske inte har exakt samma egenskaper som den patenterade varan, men som kanske inte desto mindre tillfredsställer deras behov. Företag på marknader som omfattas av immaterialrätten ger sig in i vad ekonomer kallar monopolistisk konkurrens. En

faktor som bestämmer priset på en marknad med monopolistisk konkurrens är i vilken utsträckning en produkt kan ersättas av en annan produkt.

Med tiden kan immaterialrätter främja en dynamisk konkurrensprocess. Ett patent, till exempel, ger ett företag möjlighet att vinna marknadsandelar, men när väl företaget etablerat sig som marknadsledande försöker konkurrerande företag att uppfinna bättre tekniker, själva erhålla patent och hota marknadsledarens position. Konsumenter kan komma att betala högre priser för patenterade produkter under en tid men kan också gynnas i längden, om dynamisk konkurrens leder till ett oavbrutet flöde av uppfinningar och betydande prissänkningar på äldre produkter.

Om detta ska bli verklighet måste emellertid regeringar förhindra att fö-

retag som innehar immaterialrätter ägnar sig åt potentiellt konkurrensbegränsande verksamhet som

- ömsesidiga licenser för utnyttjande av immaterialrätter bland marknadsledande företag som fastställer priser eller delar upp marknader (kartellliknande beteende,)
 - restriktiva vertikala licensavtal med kombinationsförsäljning eller överenskommelser om användningen av äganderättskyddad teknik,
 - uppköp av konkurrerande patent som leder till horisontella sammanslagningar,
 - rovdrift på nya företag på marknaden genom hot om rättsliga processer.
- Länder som antar nya immaterialrättsliga regler behöver därför utveckla effektiva konkurrensregleringar.

Källa: Primo Braga m.fl. (1999).

För Världsbanken är immaterialrätten en möjlighet som ger den privata sektorn större incitament att utveckla för utvecklingsländer användbara produkter, som till exempel läkemedel mot tropiska sjukdomar, som läkemedelsindustrin hittills försummat. Starkare immaterialrätter kan också öka incitamenten för lokal forskning även om utvecklingsländer inte har samma traditionella tilltro till immaterialrätten som i flertalet mest utvecklade länder¹⁰. Många länder saknar också ett legalt ramverk och institutioner som effektivt administrerar och ser till att immaterialrätten efterlevs.

Immaterialrätten innebär också en utmaning för utvecklingsländerna eftersom ”så många företag i industriländerna skaffar sig starka immaterialrättsliga positioner, som ofta omfattar såväl grundläggande forskningsverktyg som handelsvaror, att det kan visa sig svårt för nya företag och forskare att armbåga sig fram i denna nya globala industri”. Både företag och offentligt finansierade forskningsgrupper måste kunna förhandla fram avtal om att använda tekniken och ”delta i den pågående diskussionen om särskilda former av immaterialrätter för att se till att deras och deras lands intressen beaktas”¹¹.

Artikel 27.3 b

3. En medlem kan även undantaga från patenterbarhet: ...

(b) växter och djur förutom mikroorganismer och väsentligen biologiska förfaranden för framställning av växter eller djur förutom icke-biologiska och mikrobiologiska förfaranden. Medlemmar skall emellertid tillhandahålla skydd för underarter av växtsorter, antingen genom patent eller genom ett effektivt fristående system av eget slag eller en kombination av dessa båda. Bestämmelserna i denna punkt skall granskas fyra år efter dagen för WTO-avtalets ikraftträdande.

2. TRIPS-avtalet och artikel 27.3 b

TRIPS-avtalet är resultatet av intensiva förhandlingar och en kompromiss mellan olika intressen. Det inför nationella miniminormer för immaterialrättsliga skyddsnivåer. Avtalets andra del, som behandlar normer som rör tillgänglighet, räckvidd och användning av immaterialrätter, behandlar följande områden:

- upphovsrätt och närstående rättigheter
- varumärken
- geografisk ursprungsbezeichnung
- industriella mönster
- patent (och växtförädlarrätt)
- kretsmönster för halvledarprodukter (topografier)
- skydd för hemliga uppgifter
- kontroll av illojal konkurrens genom avtalslicenser¹².

För jordbruket är patent och växtförädlarrätt de viktigaste områdena.

TRIPS-avtalet är en av WTO:s tre pelare, medan de andra två är handel med varor och handel med tjänster. Genom att placera immaterialrätten i WTO, och genom att låta den lyda under dess bindande tvistlösningsförfarande, har förespråkare för ett starkt immaterialrätts-system gjort det möjligt att ålägga motsträviga WTO-medlemmar handelssanktioner på vilket område som helst, om de inte lyckas leva upp till reglerna. Detta är, menar jag, det viktigaste skälet till att immaterialrätten fördes in i WTO i stället för i det redan befintliga organet för immaterialrätter, World Intellectual Property Organization (WIPO, ung. Världsorganisationen för den intellektuella äganderätten). TRIPS-avtalet omfattar också för första gången inom internationell rätt ”regler för inhemska förfaranden för genomdrivande av bestämmelserna och för kompensation”¹³. Hela TRIPS-avtalet kommer att ses över efter januari 2000.

2.1 Patent på livsformer

Kärnan i TRIPS-avtalet för livsmedel och jordbruk är kravet på WTO-medlemmar att patent ska kunna meddelas för alla uppfinningar, både produkter och processer, inom alla tekniska områden och utan särskiljning. En orsak till det ökande intresset för patent är den snabba utvecklingen av bioteknik, särskilt i OECD-länderna, och dess tillämpning inom jordbruket. Förutom artikel 27.3 b – se marginalen – möjliggör två andra artiklar undantag från den grundläggande regeln om patenterbarhet:

1. Medlemmar som vill förhindra kommersiellt utnyttjande av en uppfinning för att skydda *ordre public* eller den allmänna moralen, kan undanta uppfinningen från patenterbarhet. Detta inbegriper uttryckligen uppfinningar som kan skada människors, djurs och växters liv eller hälsa eller orsaka allvarliga miljöskador (art. 27.2).
2. Diagnostiska, terapeutiska eller kirurgiska förfaranden för behandling av människor eller djur kan också undantas från patenterbarhet (art. 27.3 a).

Vidare kan medlemmarna införa begränsade undantag från de ensamrätter som är knutna till

¹⁰ Lesser (1997, s. 11) menar att förutsättningen för att immaterialrättigheter skulle bli socialt accepterade i västvärlden var att samhället var tillräckligt sekulariserat för att acceptera skaparsnille som ett personligt drag och inte en gudagåva, att intellektuella prestationer måste ha ett eget kommersiellt värde och att privata rättigheter måste kunna skiljas från härskarnas rättigheter.

¹¹ Världsbanken, 1998, s. 35–36

¹² WTO, lagtext, s. 370–386

¹³ Geuze, 1998

”*ordre public*” berör de fundament vilka man inte kan kränka utan att sätta institutionerna i ett givet samhälle på spel ... Moral är ett annat begrepp”.

Gervais (s. 149, 1998)

– När jag använder ett ord, sade Klumpedumpe i ganska högdragen ton, betyder det just det jag vill att det ska betyda – varken mer eller mindre.
– Men frågan är, sade Alice, om man *kan* få ord att betyda olika saker.
– Frågan är, sade Klumpedumpe, vem som bestämmer. Så enkelt är det.

Ur *Alice i Spegellandet* av Lewis Carroll, i översättning av Harry Lundin

ett patent, under förutsättning att sådana undantag inte otillbörligt hindrar ett normalt utnyttjande av patentet och inte otillbörligt skadar patenthavarens legitima intressen, med beaktande av tredje mans legitima intressen (art. 30).

Patent måste också kunna meddelas och patenträtter kunna åtnjutas oberoende av platsen för uppfinningen och vare sig produkten är importerad eller lokalt producerad – den s.k. nationsprincipen (art. 27.1). Enligt artikel 28.1 a i TRIPS-avtalet ger patent som rör produkter patenthavaren rätt att hindra tredje man att utan patenthavarens samtycke ”framställa, använda, utbjuda till försäljning, försälja eller för dessa ändamål importera produkten”.

När det gäller patent på processer kan patenthavaren förhindra såväl nyttjandet av processen som kommersialisering av en produkt som ”är ett direkt resultat av processen”. Om en process för framställning av en växt (t.ex. genom genteknik) är patenterad, skulle sålunda ensamrätten också vara tillämplig för växter som är ett resultat av processen. Enligt artikel 34.1 vilar bevisbördan på producenten för att visa att produkten inte framställts med den patenterade processen¹⁴.

En stor del av den nuvarande debatten handlar om växter, vilket i stor utsträckning är en följd av kravet på de WTO-medlemmar som undantar växter och djur från patent att införa någon sorts immaterialrätt för växtsorter. Emellertid pågår mycket bioteknisk forskning kring djur och många patent tas ut av de inblandade, där det är tillåtet. Nyligen har patent beviljats i USA på delar av DNA-sekvenser, som är fragment av gener. Detta kan leda till att olika företag har rättigheter till olika delar av en gen och överenskommelser med vart och ett av dessa skulle därför krävas, liksom sannolikt utbetalning av royalties, för att arbeta med dessa gener i de länder där patent kan meddelas. Eftersom en del av dessa genfragment kan korsas med arter som har viss gemensam struktur i några grundläggande gener skulle rättighetshavare kunna ha en vittomfattande kontroll över användningen av sådana transgener inom djurforskning och djuruppfödning.

2.2 Artikel 27.3 b

TRIPS-avtalet är en juridisk text och därmed föremål för tolkning och juridiska meningsutbyten om dess exakta mening. De termer som används i artikel 27.3 b är inte definierade i TRIPS-avtalet. Åtskilliga författare hävdar att detta innebär att det finns stort utrymme för individuella nationella tolkningar av dem och långdragna juridiska tvister kommer sannolikt att avgöra vilka tolkningar som får övertaget. Flera författare har undersökt dessa frågor noggrant, i synnerhet Dan Leskien och Michael Flitner för International Plant Genetic Resources Institute (IPGRI), Carlos Correa för Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) samt Biswajit Dhar från Research Information System for the Non-Aligned and Other Developing Countries (RIS) i Indien. I det följande används deras studier i stor utsträckning.

De ord som är öppna för tolkning är (även om graden av tolkningsbarhet är omtvistad)

- växter
- djur
- mikroorganismer
- väsentligen biologiska förfaranden
- icke-biologisk
- mikrobiologisk
- växtsorter
- effektiv
- fristående system av eget slag (*sui generis*-system).

Dessa ord definieras olika i olika internationell och nationell lagstiftning. Därför kommer det att vara oklart vilken betydelse som ska råda, tills WTO uttryckligen definierat dem eller tills olika tolkningar diskuterats i ett tvistlösningsförfarande och noggrant angivna definitioner fastställts i den juridiska processen. Emellertid står det länder fritt att rapportera sina tolkningar till TRIPS-rådet, vilket kan vara praktiskt om tvister skulle uppstå.

2.2.1 Villkor för genomförandet

WTO-medlemmar måste se till att deras lagstiftning uppfyller de i TRIPS-avtalet fastställda miniminormerna, men de kan också införa tuffare lagar om de så önskar. Emellertid måste inte alla länder införa bestämmelserna på samma gång (art. 65).

¹⁴ Dhar, 1998

Väsentligen biologiska

förfaranden – i växtbioteknik kan dessa inbegripa flerstegsprocesser som består av den genetiska modifieringen av växtceller, den följande regenerationen av växterna och dessa växters förökning. Vissa definitioner är mer restriktiva: "varje process som, i sin helhet, existerar i naturen eller inte är annat än en naturlig ... förädlingsprocess".

Patent – på en produkt eller en process ger patenthavaren en ensamrätt att hindra tredje man att utan patenthavarens samtycke framställa, använda, utbjuda till försäljning, försälja eller importera produkten eller en produkt som är ett direkt resultat av processen.

Uppfinningshöjd – ej känd, dvs. så kvalificerad, med hänsyn till den aktuella kunskapsnivån, att den inte legat nära till hands för en fackman inom området.

Nybet – i förhållande till den aktuella kunskapsnivån, vilken omfattar allt som någonstans gjorts tillgängligt för allmänheten genom skriftlig eller muntlig beskrivning, användning, eller på varje annat sätt, före den dag då patentansökan registreras.

- Industrieländer var skyldiga att genomföra TRIPS-avtalet inom ett år efter det att avtalet trädde i kraft.
- Utvecklingsländer hade ytterligare fyra år på sig, dvs. till den 1 januari 2000¹⁵.
- Övergångsekonomier (under omvandling från centralplanering till marknadsekonomi) fick också ytterligare fyra år på sig, dvs. till den 1 januari 2000.
- De minst utvecklade länderna åtnjuter en tio år lång övergångsperiod, men de kan ansöka om förlängning av denna (art. 66.1).

Medlemmar som nyligen anslutit sig till WTO kan inte dra nytta av övergångsbestämmelserna utan måste rätta sig efter TRIPS-förbindelserna omedelbart vid inträdet i organisationen.

Medlemmarna kan välja mellan fyra alternativ som alla stämmer överens med förbindelserna i artikel 27.3 b:

1. De kan tillåta patent på allt och bortse från möjligheten att undanta växter, djur och väsentligen biologiska förfaranden.
2. De kan undanta växter, djur och väsentligen biologiska förfaranden från patenterbarhet, men inte växtsorter.
3. De kan undanta växter, djur och väsentligen biologiska förfaranden från patenterbarhet samt införa en särskild *sui generis*-rätt för skydd av växtsorter.
4. De kan undanta växter, djur och väsentligen biologiska förfaranden från patenterbarhet, men inte växtsorter, samt dessutom införa en *sui generis*-rätt ("kombination av dessa båda").

Alternativ 1 och 2 kräver inte att medlemmarna upprättar ett *sui generis*-system för att skydda växtsorter.

2.2.2 Patent

Det är en i hög grad kontroversiell fråga att utvidga patenterbarheten till livsformer (se kapitel 4). För närvarande är "patentprinciper och patentbruk för biotekniska uppfinningar fortfarande stadda i omvandling, vilket också gäller de länder som redan har erfarenhet av patent på gener", menar professor Correa. Vad beträffar växter kan patent tillämpas på en mångfald biologiskt material och processer, som

- isolerade DNA-sekvenser som innehåller instruktioner för vissa proteiner
- isolerade eller renade proteiner
- utsäde
- växtceller och växter
- växtsorter, släktlinjer inbegripna
- hybrider
- processer för att genetiskt modifiera växter
- processer för att framställa hybrider¹⁶.

"Patentering av gener på cellnivå utvidgar skyddets räckvidd till att gälla alla växter som har en cell med den skyddade genen", förklarar Correa.

I regel ger patent patenthavaren rätt att hindra varje kommersiell användning av materialet, vilket också innefattar användning för forskning och förädling. Detta kan hota den kommersiella förädlingen, i synnerhet om patenten formuleras brett som när skydds söks för processer som används för alla arter. Oskäligt breda patent ska emellertid inte beviljas och om de ändå beviljas kan de ogiltigförklaras genom domstolsbeslut.

WTO-medlemmar kan införa begränsade undantag till den ensamrätt som patent ger (art. 30). Detta ger viss flexibilitet när patentlagstiftningen formuleras och ger medlemmar möjlighet att införa undantag för forsknings- och förädlingsändamål. WTO-medlemmar är också fria att bestämma vad som menas med "uppfinning" och många utvecklingsländer, däribland Argentina, Brasilien och länderna i Andinska gemenskapen, "undantar från patenterbarhet material som hittats i naturen, även om det isolerats därifrån", noterar Correa. Andra områden som ger möjlighet till flexibilitet är tolkningen av begreppen nyhet och uppfinningshöjd samt vilken räckvidd som ges skyddet.

2.2.3 *Sui generis*-system

Ett *sui generis*-system (ett fristående system av eget slag) är ett speciellt system som skapats för ett visst ändamål till skillnad från skydd som tillhandahålls genom något av de större systemen för immaterialrätt, som patenträtt eller upphovsrätt. En särskild lag för skydd av integrerade kretsar är exempel på en *sui generis*-lag. I detta fall innebär *sui generis*-systemet att länder kan

¹⁵ Om medlemmar från utvecklingsländerna måste utvidga patentskyddet till produkter inom teknikområden som inte har så starkt skydd inom territoriet, har de rätt till en tidsfrist på ytterligare fem år innan bestämmelserna måste tillämpas. Emellertid finns särskilda övergångsbestämmelser för läkemedel och lantbrukskemiska produkter (TRIPS-avtalet, artikel 70.8–9)

¹⁶ Correa, 1998

4. UPOV

International Union for the Protection of New Varieties of Plants antog sin första konvention (Internationella konventionen om skydd för växtförädlingsprodukter, UPOV) 1961 efter fyra år av möten mellan olika europeiska stater. Sedan dess har konventionen reviderats tre gånger: 1972, 1978 och 1991. Huvudsyftet med konventionen är att främja skyddet för växtförädlarens upphovsrätt till nya växtsorter och ut-

veckling av jordbruk. Förändringarna som vidtogs i konventionen 1991 syftade till att bibehålla växtförädlarrättens effektivitet i mötet med nya tekniker. Detta ledde till att striktare villkor infördes, som nu är de enda villkor som gäller för nya medlemmars tillträde. Ett väsentligt tillägg utformades för att förhindra att växtförädlare lägger till enskilda gener till existerande sorter och utnyttjar den genmodifiera-

de sorten utan att erkänna bidraget från växtförädlaren av den redan existerande sorten. Sådana genmodifierade sorter ses nu som 'väsentligen avledda' sorter och får inte utnyttjas utan den ursprungliga växtförädlarens samtycke. De viktigaste bestämmelserna i växtförädlarrätten i UPOV-konventionerna 1978 och 1991 jämfört med patent visas nedan.

Bestämmelse	1978 års UPOV-konvention	1991 års UPOV-konvention	Patentlagen
Skyddets omfattning	Så många växtsläkter och arter 'som möjligt'. Minst 5 vid tillträdet och minst 24 efter 8 år	Minst 5 vid tillträdet. 10 år senare måste alla växtsläkter och arter skyddas	Uppfinningar
Krav	Nyhet (sorten får inte ha kommersialiserats) Särskiljbarhet Tillräcklig enhetlighet med hänsyn till särskilda förhållanden vid sortens förökning Stabilitet	Nyhet (sorten får inte ha kommersialiserats) Särskiljbarhet Tillräcklig enhetlighet med hänsyn till särskilda förhållanden vid sortens förökning Stabilitet	Nyhet (uppfinningen får inte ha offentliggjorts tidigare) Uppfinningshöjd (ej känd) Industriell tillämplighet (användbarhet)
Skyddstid	Minst 15 år (18 år för träd och viner)	Minst 20 år (25 år för träd och viner)	Minst 20 år (TRIPS-avtalet)
Skyddets räckvidd	Produktion för kommersiella ändamål samt saluföring och marknadsföring av sortens förökningsmaterial	Kommersiella transaktioner med förökningsmaterial. Skördat material skyddas endast om det framställts från förökningsmaterial utan växtförädlarens tillstånd och om växtförädlaren inte haft någon rimlig möjlighet att utnyttja sin rätt till den	Framställning, användning och försäljning av patenterad produkt; försäljning av patenterad process
Växtförädlarundantag	Ja	Ja. <i>Väsentligen avledda</i> sorter kan endast marknadsföras med växtförädlarens tillstånd	Nej
Jordbruksundantag	Skyddets minsta räckvidd tillåter jordbruksundantag	Varje medlemsstat kan fastställa ett jordbruksundantag som passar förhållandena i landet	Nej
Förbud mot dubbla skydd	De arter som kan komma ifråga för växtförädlarskydd kan inte patenteras	Konventionen är tyst på den här punkten: länderna kan välja att undanta växtsorter från patentskydd	Många länder undantar växtsorter, som sådana, från patentskydd

Källa: Originaltablå ur van Wijk m.fl., s.8, uppdaterad av UPOV:s sekretariat.

skapa sina egna regler för att skydda nya växtsorter med någon form av immaterialrätt under förutsättning att skyddet är effektivt. Avtalet definierar emellertid inte vilka beståndsdelarna bör vara i ett effektivt system. I sista hand kommer det att åligga WTO:s tvistlösningspaneler att tolka bestämmelsen i enlighet med förfarandet för lösning av tvister.

Ett möjligt *sui generis*-system, som troligen kommer att erkännas som effektivt, är UPOV-systemet för växtförädlarrätt. Systemet som ursprungligen utvecklades i Europa har nu antagits i industriländerna och håller också på att godkännas av ett växande antal utvecklingsländer (faktarutor 4 och 5). Växtförädlarrätten utvecklades eftersom växtförädlare fann det svårt eller omöjligt att uppfylla två av patenträttens grundläggande krav: uppfinningshöjd och skriftlig beskrivning av tillverkning och användning¹⁷. UPOV-systemet skapar emellertid ganska starka immaterialrättsliga regler för växtsorter som anpassats till institutionell förädling, vilket kanske inte passar alla länder.

Ett alternativ för länderna kan vara att utveckla egna, för dem lämpliga, lösningar med särskild skyddslagstiftning för växtsorter. Emellertid är det ingen lätt uppgift att utveckla pas-

¹⁷ Tim Roberts, personlig korrespondens

sande *sui generis*-system, så det kan ta tid. Fastän många länder i dag arbetar på sådan lagstiftning har man ännu inte infört någon (faktaruta 6). Leskien och Flitner menar att "länder har ett betydande utrymme för att utveckla egna system" när det gäller att utarbeta *sui generis*-system¹⁸. För att stämma överens med TRIPS-avtalet måste systemet

¹⁸ 1997, s. 26

¹⁹ Leskien och Flitner, 1997, s. 26–32. Vissa WTO-medlemmar hävdar att växtsorter inte kan vara föremål för nationell behandling eller för behandling som mest gynnad nation eftersom de inte är immaterialrätter för de ändamål som finns företknade i fotnoten till artiklarna 3 och 4 i TRIPS-avtalet

1. tillhandahålla en juridiskt tillämplig rättighet som antingen hindrar andra från att använda den skyddade växtsorten eller gör det möjligt för rättighetshavaren att få ersättning om växtsorten används på visst sätt av tredje man,
2. se till att inte behandla medborgare från andra WTO-medlemsstater sämre än de egna medborgarna vad beträffar skydd för växtsorter,
3. ge samma förmåner, favörer, privilegier eller undantagsrätter som beviljats en medlemsstat till medborgare från alla andra medlemsstater (behandling som mest gynnad nation),
4. omfatta ett förfarande för kontroll av reglernas efterlevnad som kan hantera intrång i *sui generis*-rätten¹⁹.

Länderna måste fastställa vilken räckvidd systemet ska ha, och därmed ta ställning till det följande:

1. Vad det är som skyddas, dvs. definiera termen "växtsort".

5. UPOV och växtförädlarrätter – en granskning

Genetic Resources Action International (GRAIN) och andra kritiker hävdar att de kriterier som används för begreppet "skydd" - att sorterna är särskiljbara, enhetliga och stabila - leder till genetisk erosion. Den vanligaste orsaken till detta, menar FAO, är att genetiskt varierat och lokalt anpassat utsäde ersätts med genetiskt enhetliga moderna sorter.*

UPOV-systemet främjar kommersiellt förädlade sorter som anpassats till industriella jordbrukssystem inom vilka bönderna måste betala royalties på sådant utsäde, samtidigt som utsädessektorn blir en investeringsmöjlighet för kemiska och biotekniska koncerner. Dessa förädlar växter som ska växa bra med hjälp av deras ägarerättsskyddade kemiska tillsatser eller med deras patenterade gener på bekostnad av mer hållbara system med biologisk mångfald, hävdar GRAIN.

Eftersom växtförädlarrätter endast beviljas för en sort som är genetiskt enhetlig begränsar de automatiskt både vilken typ av utsäde som kan marknadsföras och vem som kan marknadsföra det, och på så vis utestänger UPOV automatiskt genetiskt varierat och lokalt anpassat utsäde från marknaden och från fältet, framhåller kritiker.

GRAIN avvisar utsädesindustrins påstående att växtsortsskyddet genom växtförädlarrätten har ökat insatserna för forskning och utveckling. De citerar

en konsekvensstudie i USA, till exempel, som fann att 'vid första anblicken finns klara bevis för att växtförädlarrätten haft en positiv inverkan på forskning och utveckling inom privat växtförädling för ett antal specifika grödor', huvudsakligen vete och sojabönor. Det fanns emellertid inga positiva nettoeffekter för den offentliga sektorn, som har ett mer omfattande program än industrin. GRAIN hävdar att den offentliga sektorn i själva verket har trängts ut från tillämpad forskning mot grundforskning vilket är till nytta för företagen. Organisationen menar att länderna behöver bättre anpassade incitament för att utveckla hållbara, varierade jordbrukssystem som skyddar lokala samhällens rättigheter. Däremot behöver de inte UPOV eller växtförädlarrätt, i synnerhet med tanke på reglerna i UPOV 1991, vilka kommenteras nedan.

En växtförädlare kan ha vissa rättigheter i förhållande till skörden: Om en bonde har sått sina fält med en växtförädlarskyddad sort och använt köpt utsäde utan att ha betalat royalty, skulle växtförädlaren kunna stämma bonden för intrång. Däremot har växtförädlaren inga rättigheter i förhållande till skörden när en bonde på nytt sår med sitt eget utsäde och därvid använder sig av jordbruksundantaget (farmer's privilege), men artikel 13.2 i 1991 års UPOV-konvention visar att växtförädlaren har rättigheter till bondens faktiska skörd (växter, växtprodukter) i vissa fall.

Ytterligare förädling är begränsad:

Var och en som använder en växtförädlarskyddad sort i kreativ forskning måste göra signifikanta förändringar av genotypen för annars kommer den 'nya' sorten inte att betraktas som 'ny' utan som en 'väsentligen avledd' sort som inte kan utnyttjas utan den ursprungliga växtförädlarens tillstånd.

Bönder kan inte fritt spara utsäde för eget bruk:

1991 års UPOV-konvention kräver inte att länderna skyddar böndernas rätt (jordbruksundantaget) att fritt använda sin skörd som förökningsmaterial. Emellertid godkänner konventionen uttryckligen att länderna tillåter bönderna att spara utsäde och, i praktiken, skapar så gott som alla länder särskilda bestämmelser för rätten att återanvända utsäde i sina nationella lagar, även om denna vanligtvis är förbehållen enskilda bönder som arbetar på sina egna privata gårdar.

Växtsorter kan patenteras: 1991 års UPOV-konvention överlåter åt medlemsstaterna att bestämma om växtsorter ska vara patenterbara, men alla nuvarande medlemsstater som undertecknat 1978 års UPOV-konvention förblir bundna av förbudet mot dubbla skydd i den konventionen.

*FAO (1996)

Källa: Gaia Foundation/GRAIN, "Ten reasons why not to join UPOV"

6. Det filippinska systemet

I januari 1998 trädde en ny immaterialrättslig lag i kraft i Filippinerna, som är anpassad för att överensstämma med TRIPS-avtalet. Enligt lagen är växtsorter och djurarter eller väsentligen biologiska processer för framställning av växter och djur undantagna från patentskydd, men däremot inte mikroorganismer eller icke-biologiska och mikrobiologiska processer. Lagen innehåller också bestämmelser för kongressen om att utfärda en lag som ska "ge sui generis-skydd för växtsorter och djurarter och ett immaterialrättsligt skydd för samhällen"

Ett förslag om växtförädlarrätt som förelades kongressen blandar element från lagstiftning av UPOV:s typ, företrädesvis 1978 års konvention, med nationella krav som inbegriper miljökonsekvensbedömningar. Dessa omfattar socioekonomiska frågor, genetisk erosion, genetiskt modifierade organismer, en fond för att främja samhällens bevarande samt särskild behandling av traditionella äganderättsregler när dessa inbegriper kollektiva rättigheter. Förslaget innebär att samt-

liga odlade sorter av samtliga botaniska släkten och arter skyddas, inbegripet hybrider mellan släkten och arter som uppfyller kriterierna särskiljbarhet, enhetlighet och stabilitet. Det är däremot inte tillämpligt för sorter som varit i användning av bönder eller ursprungsbefolkningar under åtminstone ett år innan ansökan om skydd lämnas in. Inhemska jordbrukssamhällen kan ansöka om ett certifikat för växtförädlarrätt och om att bli representerade av en traditionell ledare eller av en eller flera personer som valts av majoriteten. Det ger presidenten makt att förbjuda användningen eller införandet av nya sorter med hänsyn till bevarande, biosäkerhet eller allmän säkerhet. Det tillhandahållna skyddet utsträcker sig inte till utsäde som sparats från en skyddad sort eller till handlingar som utförs i syfte att experimentera fram, förädla, upptäcka och utveckla andra sorter.

Denna immaterialrättsliga lagstiftning ses som ett komplement till annan lagstiftning, som den om samhällens rättigheter i förhållande till biologisk

mångfald (växter och växtsorter). Lagen om ursprungsbefolkningars rättigheter (Indigenous Peoples' Rights Act, IPRA) och lagen om traditionell och alternativ medicin (Traditional and Alternative Medicines Act, TAMA) antogs båda i slutet av 1997 och ger också samhällen immaterialrättsligt skydd för biologisk mångfald och lokal kunskap. Det framväxande sui generis-systemet i Filippinerna skulle alltså enligt förslaget bestå av en anpassad växtförädlarrätt och ett immaterialrättsligt skydd för samhällen, där vart och ett av skydden delvis är beroende av det andras legitimitet. Rakt igenom betonar denna framväxande ordning vikten av att bevara landets biologiska mångfald som en nationell prioriterad angelägenhet.

Anmärkning: Kopior av ovanstående och andra lagstiftningstexter som upprättar nya rättighetsregler för biologisk mångfald i utvecklingsländer kan tillhandahållas genom e-post från <grain@baylink.mozcom.com>.

Källa: GRAIN, red. (1998)

Särskiljbarhet – klart särskiljbar från varje annan växtsort genom ett eller flera viktiga kännetecken.

Enhetlighet – tillräckligt enhetlig i dess relevanta kännetecken och endast så varierad som är nödvändigt för att möjliggöra en exakt beskrivning och utvärdering av särskiljbarheten och för att trygga stabiliteten.

Stabilitet – innebär att de relevanta kännetecknen förblir oförändrade efter upprepad förökning.

2. Villkoren för att skydd ska beviljas, dvs. om uppfinningen uppfyller kraven på nyhet och uppfinningshöjd i enlighet med patentlagstiftningen, eller kraven på särskiljbarhet, enhetlighet och stabilitet i enlighet med växtförädlarrätten, eller någon modifierad version av dessa för att skydda mer heterogena sorter. Likaså måste man fastställa om ytterligare villkor som "angivande av ursprung" eller "odlings- och användningsvärde" ska införas.
3. De beviljade rättigheternas räckvidd, dvs.
 - tillhandahålla en förteckning över de handlingar som kräver rättighetshavarens medgivande (försäljning, produktion, import, osv.),
 - definiera det material som handlingarna åsyftar (reproduktivt och/eller vegetativt förökningsmaterial, skördat material, osv.), samt
 - fastställa eventuella undantag från ensamrätten (undantag för forskning, förädling och för bönders rätt att använda skördat material till utsäde, det s.k. jordbruksundantaget).
4. Skyddstiden, dvs. antalet år som skyddet varar. Det kan vara vilken ekonomiskt lämplig tidsrymd som helst.

International Plant Genetic Resources Institute (IPGRI) hävdar i en checklista avsedd att användas vid utvecklandet av sui generis-system att en immaterialrätt som passar ett industrialiserat, exportanpassat produktionssystem troligen inte passar eller är lämpligt för en jordbrukssektor som i första hand utmärks av självförsörjningsjordbruk²⁰. Eftersom båda dessa system kan tänkas förekomma i samma land framhåller institutet att det kan vara mödan värt för länder att utforska hur dessa möjligheter kan blandas och förenas. Därvid måste också förbudet mot dubbla skydd och införandet av olika skydds nivåer för varieteter av samma art beroende på den avsedda användningen undersökas. Vad som är lämpligt beror bland annat på

- den befintliga inhemska utsädesindustrins beskaffenhet
- andelen utsäde som bönder sparar
- växtförädlarnas nuvarande kapacitet
- lokala (nationella) växtförädlares mål för de kommande 5–10 åren

²⁰ International Plant Genetic Resources Institute, 1999

7. Förenta staternas erfarenhet av processer

Förenta staternas erfarenhet hittills av tvister kring växtbioteknik visar på två huvudsakliga typer av tvister. Den ena berör, som väntat, tvister om användningen av en särskild gensekvens eller liknande, där den ensamrätt som patent ger är tänkt att skapa incitament för forskning. Detta leder till att olika utsädesföretag samlar licenser för att skapa konkurrenskraftiga kombinationer

av nya gener och traditionellt förädlade gener i nya växtsorter.

Den andra berör "huvudsakligen användningen av patent som täcker en hel marknad i en uppenbar ansträngning att driva bort alla konkurrenter från marknaden (eller åtminstone skapa en stark förhandlingsposition för ett licensavtal)", menar John Barton. Det tycks finnas "så många breda och

grundläggande patent att varje större aktör i själva verket kan komma att göra intrång i ett patent som innehas av en annan stor aktör", fortsätter han. Detta kommer att bli ett globalt problem men för närvarande står striden i de amerikanska domstolarna.

Källa: Barton (1998)

- landets biotekniska nivå
- den biotekniska sektorns mål och realistiska förväntningar
- vilka typer av strategiska allianser som sannolikt kommer att ingås.

IPGRI betonar också behovet – oavsett vilka immaterialrätter som används – av lämpliga metoder för att förhindra immaterialrätternas monopoleffekter, och särskilt effekterna av patent. Dessa omfattar

- lagar mot konkurrensbegränsande åtgärder
- bevisbördan flyttas vid beviljandet av patent, så att den som ansöker om patent måste visa att omfattande rättigheter kommer att fungera, medan utmanarna slipper visa att de inte kommer att fungera
- strikt tillämpning av kraven på uppfinningshöjd och på industriell användbarhet
- metoder för att balansera föregångarnas och de efterföljande uppfinnarnas rättigheter
- begränsning av eller förbud för specialiserade rättigheter.

2.2.4 En kombination av de båda systemen

En kombination av patent och sui generis-system för växtförädlarrätt skapar de starkaste immaterialrättsliga reglerna eftersom båda typerna av immaterialrätter kan användas. Framför allt är kombinationen fördelaktig för de industrialiserade länderna med aktiv fröförädling och biotekniska industrier. Användningen av patent främjar sannolikt sammanslagningar inom utsädesindustrin eftersom de är dyra. Europa, som tycks föredra växtförädlarrätt, har många små och medelstora utsädesföretag. Det är oklart om denna valmöjlighet innebär att något föremål måste omfattas av både patent och växtförädlarrätt, eller att varje föremål måste omfattas av antingen växtförädlarrätt eller patent och kanske av båda.

2.3 Skattemässiga, juridiska och marknadsmässiga konsekvenser

Att helt och fullt ta del i de nya globala immaterialrättsliga systemen är förenat med ett antal transaktionskostnader. Dessa inbegriper kostnader för att utveckla lämpliga lagar och metoder för att upprätthålla lagarna inom varje land. Vidare behöver granskningsmyndighetens tjänstemän specialutbildning för att behandla biotekniska ansökningar och ett lämpligt administrativt system måste upprättas för växtförädlarrätten. World Intellectual Property Organization (WIPO) leder utbildningsprogram för utvecklingsländer och erbjuder stöd till dem som vill genomföra TRIPS-avtalet och använda UPOV.

Dessa transaktionskostnader behöver emellertid bara till en del bäras av staten. Hanteringen av patent och varumärken kan göras självförsörjande genom ansöknings- och förnyelseavgifter. Det är emellertid viktigt att finna en balans mellan behovet av att ta in intäkter för den administrativa verksamheten och att hålla avgifterna tillräckligt låga för att inte stänga småskaliga innovatörer ute från det immaterialrättsliga systemet.

Det kan vara nog så dyrt att ta ut patent. I början på 1990-talet kostade det runt 20 000 dollar att färdigställa en amerikansk patentansökan, medan det inom Europeiska unionen kostade ungefär dubbelt så mycket. Växtförädlarrätter är emellertid billigare och kostar ungefär en tiondel av vad ett patent går på²¹. Uppfinnaren måste söka patent i vart och ett av de länder där patent önskas, betala en årlig avgift för att upprätthålla patentet och betala kostnader för om-

²¹ Lesser, s. 12–13

bud. Kostnaderna för att registrera ett patent varierar också i stor utsträckning – från 355 dollar till 4 772 dollar i de 32 länder som undersöktes i början av 1990-talet²². För företag i den biotekniska täten är det också en mycket dyrbar affär att fastställa vem som har vilka äganderätter till nya processer och växtsorter, eftersom företag ger sig in i rättstvister för att avgöra vem som har vilka rättigheter och för att skydda sina marknader (faktaruta 7).

Enligt John Barton vid Stanford Law School²³ är marknadsstrukturen en mycket viktig faktor för att bedöma de konsekvenser som förändringar i de immaterialrättsliga reglerna förväntas få och den roll olika aktörer kan spela. Över hela industrivärlden, utsädesindustrin inbegripet, går trenden mot större och större företag och en ökande ekonomisk koncentration²⁴. Ett argument för fusioner är att de större företagen lättare kan skaffa fram kapital än de små företag som en gång startade industrin. Ett annat argument är att det finns skalfördelar för forsknings- och utvecklingsverksamheten. Ett oligopol ger också företagen större frihet vid prissättningen, vilket ger dem möjlighet att ta igen kostnader för forskning. En sådan marknadsstruktur ger också småföretag incitament att investera i biotekniska innovationer i förhoppningen att de ska få tillbaka sina kostnader och tjäna pengar när de säljs till de stora företagen.

Det finns emellertid potentiella problem med företagskoncentrationer, som inte enbart har att göra med priskontroll. De kan till exempel skapa minskade incitament för forskning. ”Incitamenten för ledande industrier att bedriva forskning är nu begränsade ... nya mindre företag kan nu finna det omöjligt att ge sig in i verksamheten, eftersom de möts av de ledande industriernas samlade patenträttigheter. Sannolikt möts de också av avtal som begränsar tillträdet till marknadsfört material, som tidigare skulle ha varit tillgängligt för ytterligare förädling”, hävdar John Barton.

För honom är den största utmaningen att finna ett sätt att vända trenden bort från oligopol medan användningen av immaterialrätter behålls som incitament för att uppmuntra forskning. Detta skulle kunna omfatta en striktare tillämpning av principen om uppfinningshöjd, och en begränsning av patentanspråkens räckvidd genom att patentsökaren måste bevisa tillämpligheten över stora områden, samt skapandet av kraftfulla undantag för experimentell användning.

²² Helfgott, 1993

²³ Barton, 1998

²⁴ Tansey och Worsley, 1995

3. Frågor inför översynen av artikel 27.3 b

3.1 Tidtabell

TRIPS-rådet kommer att se över artikel 27.3 b under 1999. Vid rådets möte i december 1998 diskuterades inledningsvis hur översynen skulle gå till. Som ett första steg kom man överens om att information skulle samlas in och att relevanta organ som FAO, konventionen om biologisk mångfald och UPOV skulle inbjudas att informera om den del av verksamheten som var av intresse för TRIPS-rådet. Det gjordes klart att informationen skulle samlas in utan att påverka översynens inriktning.

3.2 Räckvidd

Bestämmelserna i artikel 27.3 b ifrågasattes starkt i de ursprungliga GATT-förhandlingarna och det finns ingen enighet om vilken räckvidd översynen ska ha. En del länder, främst industriländer, anser att översynen ska gälla i vilken utsträckning bestämmelserna har genomförts. Andra, främst utvecklingsländer, anser att översynen ska gälla själva bestämmelserna, vilket skulle kunna leda till att avtalstexten revideras.

Översynen kommer att äga rum redan innan flertalet utvecklingsländer har behövt tillämpa bestämmelserna och innan man i någon utsträckning hunnit analysera eller påvisa bestämmelsernas verkan i de länder som infört dem. En del länder vill se en snävt juridisk översyn av genomförandet och definitionen av termer, medan andra önskar en omfattande utvärdering av hur långt bestämmelserna når när det gäller att uppfylla TRIPS-avtalets övergripande mål. Ju större förhandlingsomfång desto längre tid kommer det sannolikt att ta. En del länder befarrar att informationsinsamlingen, i synnerhet om den snävt inriktas på genomförandet och utsträcks till att också omfatta de länder som inte behöver tillämpa bestämmelserna förrän år 2000, kommer att tillföra den ammunition som andra länder behöver för att ställa dem inför ett tvistlösningsförfarande så snart som tidsfristen löper ut år 2000.

3.3 Möjliga val inför översynen

Patrick Mulvany föreslår fem alternativ för översynen²⁵. Man kan välja att

1. snabbt fullborda översynen, kanske genom att komma överens om att inga förändringar av avtalstexten behövs,
2. försöka fördröja översynen och den juridiska tidtabellen tills efter det att den fullständiga översynen av TRIPS-avtalet, som ska äga rum under 2000, har fullbordats,
3. sätta igång översynen, så som begärts, men sedan fullborda den parallellt med den fullständiga översynen av TRIPS-avtalet och omförhandlingen av jordbruksavtalet för följande år,
4. inom WTO:s kommitté för handel och miljö undersöka tänkbara konflikter mellan vissa medlemmars åtaganden enligt konventionen om biologisk mångfald och TRIPS-avtalet, innan översynen kan avslutas. Emellertid är förekomsten av varje sådan konflikt i hög grad kontroversiell,
5. kräva att förhandlingarna om översynen av Internationella åtagandet för växtgenetiska resurser (International Undertaking on Plant Genetic Resources, IU) fullbordas på ett tillfredsställande sätt och utvärdera vad dess konsekvenser är innan översynen avslutas (faktaruta 9).

Alternativ som begränsar diskussionerna till själva TRIPS-rådet och som skulle kunna leda till ändringar i bestämmelserna kräver att överenskommelser träffas i enhällighet (konsensus). Ett alternativ som innebär att ändringar övervägs vid sidan av förhandlingar om andra frågor i en kommande förhandlingsrunda, ökar sannolikheten för att man ska komma överens om förändringar. Detta förutsätter emellertid att länderna är beredda att kompromissa om artikel 27.3 b för att i gengäld få ett tillmötesgående någon annanstans. I den här typen av utbyte är det den starkaste och mest välinformerade som sannolikt har mest att vinna.

3.4 Industriländernas inställning

USA:s grundinställning är att patentskyddet bör utvidgas. På lång sikt skulle USA vilja se att paragrafen som gör det möjligt att undanta växter och djur från patenterbarhet togs bort. Under tiden skulle man föredra att *sui generis*-möjligheten avlägsnades och att 1991 års UPOV-

”Skyddet för immaterialrätter och säkerställandet av detta skydd bör bidra till att främja teknisk innovation och till överföring och spridning av teknik till ömsesidig fördel för producenter och användare av teknisk kunskap, och på ett sådant sätt som befrämjar social och ekonomisk välfärd och skapar balans mellan rättigheter och skyldigheter.”

Artikel 7 i TRIPS-avtalet

²⁵ Mulvany, 1998, s. 27

8. Konventionen om biologisk mångfald

Målen för den juridiskt bindande konventionen om biologisk mångfald är "bevarandet av biologisk mångfald, hållbart nyttjande av dess beståndsdelar och rättvis fördelning av nyttan som uppstår vid utnyttjande av genetiska resurser, inklusive genom lämpligt tillträde till genetiska resurser och genom lämplig överföring av relevant teknik" (artikel 1). I början av 1999 hade runt 175 länder undertecknat konventionen om biologisk mångfald men 7 länder, däribland USA, hade inte ratificerat den. Konventionen:

- Erkänner staternas suveräna rättigheter över sina biologiska och genetiska resurser * (artiklarna 3 och 15).
- Föreskriver att tillträde till genetiska resurser endast kan ske på ömsesidigt överenskomna villkor och ska vara underställt 'i förväg lämnat informerat medgivande', såvida staterna inte beslutat annorlunda (artikel 15.5). Emellertid är dessa regler inte tillämpliga på utsäde i genbanker som insamlats före det datum då konventionen trädde i kraft. Sådana ex situ-samlingar, dvs. samlingar av material som bevaras utanför dess naturliga livsmiljö, be-

handlas i Internationella åtagandet för växtgenetiska resurser.

- Kräver av de fördragsslutande parterna att de ska skydda och uppmuntra lokala samhällens, bönders och ursprungsbefolkningars rättigheter i förhållande till deras sedvanliga nyttjande av biologiska resurser och kunskapssystem (artiklarna 8j och 10).
- Kräver av parterna att de ska sträva efter att underlätta tillträde till genetiska resurser för miljöanpassad användning för andra fördragsslutande parter (artikel 15.2).
- Kräver att tekniköverföring sker enligt villkor som erkänner och är förenliga med ett adekvat och effektivt skydd av immaterialrätt er (artikel 16.2) och syftar till att utvecklingsländer som tillhandahåller genetiska resurser ska ges tillträde till teknik som används dessa resurser, på ömsesidigt överenskomna villkor, inbegripet teknik som skyddas av patent och andra immaterialrätt er (artikel 16.3).
- Kräver rättvis fördelning av den nytta som uppstår från den kommersiella användningen av lokala sam-

hällens biologiska resurser och lokal kunskap (artikel 15.7).

- Menar att immaterialrätt er måste understödja och inte strida mot konventionens mål (artikel 16.5).

De fördragsslutande parternas konferens (Conference of the Parties, COP) erkände "den biologiska mångfaldens egenart inom jordbruket, dess särpräglade kännetecken och dess problem som kräver särskilda lösningar" (beslut II/15) och stödde omförhandlingen av Internationella åtagandet för växtgenetiska resurser vid FAO. Emellertid finns det i konventionen, liksom i TRIPS-avtalet, tvetydiga eller oklara element som gör tolkningen svår.

**Biologiska resurser* innefattar genetiska resurser, organismer eller delar av dessa, populationer eller varje annan biotisk komponent hos ekosystem med faktisk eller potentiell användning eller värde för mänskligheten.

Genetiska resurser innebär genetiskt material av faktisk eller potentiell värde.

Källa: Gaia Foundation/Grain, "TRIPS versus CBD" och konventionen om biologisk mångfald.

konvention infördes som det enda alternativet för växtförädlarskydd²⁶. I allmänhet är detta den inställning läkemedelsföretag och biotekniska jordbruksindustrier har. Flertalet andra OECD-länder skulle också föredra att 1991 års UPOV-konvention vore den enda *sui generis*-möjligheten. EU skulle sannolikt vilja behålla UPOV:s växtförädlarskydd för växtsorter, men det kan bli svårt för EU att enas kring en enda position för utvidgning av patentskyddet, eftersom Nederländerna formellt har ifrågasatt EU:s patentdirektivs legitimitet som tillåter patent på växter och djur. Vissa näringslivsorganisationer, som Internationella handelskammaren, befarar att mixtrande med artikelns nuvarande bestämmelser kan leda till att immaterialrättsbestämmelserna försvagas²⁷.

3.5 Utvecklingsländernas inställning

Utvecklingsländerna har många olika intressen som är beroende av faktorer som

- om länderna är nettoimportörer eller nettoexportörer av livsmedel
- den biologiska mångfaldens omfattning
- jordbruksekonomin beskaffenhet
- industrialiseringsgraden
- om länderna har en etablerad bioteknikindustri eller inte.

Ländernas inställning kan också påverkas av påtryckningar från andra länder och av vad de tror att de kan vinna i framtida kompromisser, om besluten om att se över bestämmelserna skulle utsträckas till en ny förhandlingsrunda. Även om de minst utvecklade länderna inte behöver tillämpa avtalsbestämmelserna förrän 2005, kan beslut som fattas nu påverka vad de i framtiden kommer att behöva göra.

I allmänhet vill utvecklingsländerna åtminstone hålla möjligheterna öppna och få mer tid till att undersöka frågor och alternativ. Detta skulle innebära att ingen förändring av den nuva-

²⁶ Lourie, 1998
²⁷ *Inside US Trade*,
30 oktober 1998,
och Internationella
handelskammaren,
handling 450/869

rande avtalstexten önskas, dvs. en sorts ”minimiinställning”. Om avtalstexten revideras skulle vissa folkrörelser och regeringar föredra att växter och djur undantas från patenterbarhet och att kravet på ett *sui generis*-system för skydd av växtsorter tas bort²⁸. Enskilda länder, i synnerhet de minst utvecklade, kan begära mer tid för att genomföra sina åtaganden. Detta kan vara den enda realistiska möjligheten med tanke på den korta tid som finns kvar för genomförande och många länders bristande kapacitet att utveckla ett *sui generis*-system. Det skulle också ge tid att lära från medlemsländer som arbetar med *sui generis*-system och till att begära förtydliganden av termer. En del författare ger förslag på typer av definitioner och åtgärder som rör bestämmelserna som utvecklingsländer borde vidta (faktaruta 10) medan andra diskuterar olika beståndsdelar i tänkbara *sui generis*-system (faktaruta 11).

3.6 Sammanhållning av den nationella politiken

Patrick Mulvany anser att det behövs avsevärt arbete för att utarbeta en nationell inställning för översynen. Han föreslår åtgärder på olika nivåer.

²⁸ Gaia, november 1998

9. Internationella åtagandet för växtgenetiska resurser

År 1994 påbörjades förhandlingarna för att revidera Internationella åtagandet för växtgenetiska resurser för livsmedel och jordbruk (International Undertaking on Plant Genetic Resources, IU) i överensstämmelse med konventionen om biologisk mångfald. Förhandlingarna ägde rum i FAO:s mellanstatliga kommission för genetiska resurser inom jordbruket (Genetic Resources for Food and Agriculture, CGRFA), som 159 regeringar och Europeiska gemenskapen för närvarande är medlemmar i. Länderna är överens om att det behövs en multilateral ram för att underlätta tillgången till de viktigaste grödornas växtgenetiska resurser, som är av stor betydelse för livsmedelssäkerheten och för vilka länderna i hög grad är beroende av varandra. Vidare är man överens om att nyttan som uppstår vid utnyttjandet av resurserna bör fördelas för att göra framtida framsteg inom växtförädlingen möjliga. I dessa fall skulle ett bilateralt system kunna hindra flödet av den arvs massa som behövs för förädling.

Förhandlingarna berör åtagandets räckvidd, reglerna som styr tillträdet till genetiska resurser för livsmedel och jordbruk, nyttofördelning och förverkligandet av ett jordbruksundantag (Farmers' Rights)*. Mot slutet av 1998 hade man kommit överens om att åtagandet skulle omfatta samtliga växtgenetiska resurser för livsmedel och jordbruk och förvaltas enligt ett system som skulle underlätta tillträdet till resurserna. För

närvarande pågår förhandlingar om hur detta ska genomföras, varvid inrättandet av en multilateral internationell fond och andra finansiella åtgärder för nyttofördelning diskuteras.

Frågan om rättigheter till ex situ-samlingar (se faktaruta 8) av växtgenetiskt material som framställts innan konventionen om biologisk mångfald trädde i kraft, som huvudsakligen har sitt ursprung i utvecklingsländerna och i stor utsträckning används inom växtförädlingen, behandlas också. Det Internationella åtagandet fungerar för närvarande som en paraplyorganisation, genom International Network of Ex Situ Collections och med stöd av FAO. Hit förde 1994 tolv internationella centra inom den rådgivande gruppen för internationell jordbruksforskning (Consultative Group on International Agricultural Research) sina samlingar och här förvaltas de också (se faktaruta 12).

Det föreslagna multilaterala systemet för tillträde till växtgenetiska resurser för livsmedel och jordbruk, och det öppna utbytet av förädlingsmaterial inom detta, utan några kontroller men med en multilateral metod för nyttofördelning, kommer sannolikt att ha väsentligt lägre transaktionskostnader än om man försöker spåra varje förändring i en växtsort, bestämma värden för varje förändring och därefter fördela vissa delar av dem till olika bidragsgivare.

Debatten om ett jordbruksundantag har inriktats på följande:

- Erkännandet av böndernas roll i utvecklingen och förädlingen av grundläggande genetiskt material som används inom växtförädlingen.
- Stödet för böndernas roll när det gäller bevarande och hållbar utveckling (till exempel genom forskningsavdelningar), samt
- det sätt på vilket bönder, i synnerhet småbönder, rättvist fördelar den nytta som uppstår vid ökad användning av deras genetiska resurser. Nästa förhandlingsrunda väntas äga rum i april 1999.
- Böndernas, i synnerhet småbönders, rätt att så utsäde från grödor de odlat (ofta benämnt 'jordbruksundantag').
- Böndernas deltagande i beslutsfattande om jordbruksutveckling.

**"Jordbruksundantag (Farmers' Rights) innebär rättigheter som har sitt ursprung i böndernas tidigare, nuvarande och framtida bidrag till att bevara, förbättra och tillhandahålla växtgenetiska resurser, och i synnerhet de som finns bevarade i ursprungs- och mångfaldscentra. Dessa rättigheter utövas av det internationella samfundet, som förvaltar för nuvarande och kommande generationer av bönder, i syfte att såväl trygga böndernas intäkter och stödja deras fortsatta bidrag som att nå det internationella åtagandets övergripande syften.*

" Källa: FAO:s konferensbeslut (Conference Resolution) 5/89 – Tjugofemte sammanträdet vid FAO:s konferens i Rom, 11–29 september 1989.

10. En indisk uppfattning om bestämmelserna

Bhagirath Lal Das, tidigare indisk ambassadör vid GATT, menar att innebörden av olika bestämmelser i artikel 27.3 b om växter och djur behöver förtydligas för att undvika att företag skaffar sig fördelar som skadar utvecklingsländernas intressen. Efter att ha tagit intryck av professor Correas arbeten, föreslår han att länderna

1. fastslår att naturligt förekommande växter, djur, delar av växter och djur samt gensekvenser och väsentliga biologiska processer för framställning av växter, djur och deras delar inte ska beviljas patent,
2. definierar termen 'mikroorganismer' så att den syftar på genetiskt förändrade mikroorganismer och inte på naturligt förekommande mikroorganismer, t.ex. naturligt förekommande bakterier, svampar, alger, protozoer eller virus,

3. inte beviljar patent för ett material som fanns tillgängligt för allmänheten genom användning, skriftlig beskrivning eller på något annat sätt i något land - eller som använts av lokala eller ursprungliga samhällen - vid tiden för patentansökningens ingivning,
4. förbjuder patentering av växtmaterial som erhållits ur samlingar i internationella banker för arvs massa och andra lagringslokaler där sådant material finns tillgängligt för allmänheten. Om sådana patent beviljats ska de ogiltigförklaras,
5. enas om att patent inte får beviljas i sådana fall utan att ursprungsländets samtycke först inhämtats, och att patent som är oförenliga med artikel 15 i konventionen om biologisk mångfald inte får beviljas,
6. enas om att om föremålet för ett patent härstammar från ett lands

biologiska resurser, ska patenthavaren ofrånkomligen dela den ekonomiska vinst som användningen av patentet ger med ursprungslandet och också med de inhemska samhällen som under lång tid vårdat de biologiska resurserna,

7. tillåter, i de fall då patent beviljas, fri användning av materialet för vetenskaplig experimentell användning och förädling,
8. enas om att det står varje land fritt att välja sitt eget *sui generis*-system för att skydda växtsorter och att självt bestämma vad som är ett effektivt system. Effektivitetstestet bör inte underkastas multilateral bedömning,
9. enas om att, i allmänhet, bör ensidiga vedergällningsåtgärder förbjudas klart och tydligt.

Källa: Das (1998)

"Varje region i världen är beroende av genetiskt material som härstammar från andra regioner för mer än 50 % av dess produktion av baslivsmedel och för många regioner i världen närmar sig detta beroende 100 %."

FAO (september 1998)

1. Lokalt, inom samhällen: en snabb utvärdering av de potentiella konsekvenserna av olika alternativ för
 - bevarande och hållbar användning av naturresurser
 - lokal produktion från växter och djur
 - lokala samhällen och producenter och deras kollektiva kunskapssystem
 - lokala biologiskt inriktade industrier.
2. Nationellt: en snabb granskning av det arbete som olika ministerier och organ utfört avseende TRIPS-avtalet och samtliga relaterade internationella avtal som rör rättigheter, bevarande och hållbar användning av växter, djur och biologiska processer. Tvärministeriella arbetsgrupper, eller liknande organ, bör behandla samtliga aspekter av dessa frågor och se till att nationell politisk sammanhållning kommer till stånd. Vidare bör de behandla de juridiska konsekvenserna och kostnaderna för olika handlingsätt.
3. Regionalt, inom olika landgrupperingar: en jämförelse mellan olika länders behov, särskilda omständigheter och åtaganden för att fastställa starkare förhandlingspositioner vid över synen och andra hithörande förhandlingar²⁹.

Mulvany anser att tvärministeriella arbetsgrupper, eller liknande organ, borde behandla samtliga aspekter av dessa frågor och se till att skapa en nationell politisk sammanhållning, eftersom TRIPS-avtalet är ett av flera internationella åtaganden som rör rättigheter och kontroll av växter och djur. De tre andra som närmast hör hit är

- förhandlingarna om tillämpningen av konventionen om biologisk mångfald, vilket inbegriper antagandet av protokollet om biosäkerhet
- förhandlingarna inom FN:s fackorgan för livsmedels- och jordbruksfrågor FAO om över synen av Internationella åtagandet för växtgenetiska resurser, som kan komma att bli ett protokoll till konventionen om biologisk mångfald
- åtgärderna för att genomföra den globala handlingsplan för växtgenetiska resurser för livsmedel och jordbruk som regeringarna beslutade om i Leipzig 1996.

Förhandlingarna inom konventionen om biologisk mångfald, Internationella åtagandet och artikel 27.3 b bör vara "kompletterande och ömsesidigt stödande", i synnerhet för att trygga tillgång till material och se till att nyttan fördelas samt att olika immaterialrättsliga regler inte kommer i konflikt eller att reaktioner på ett område, som patent, leder till restriktioner på ett annat område, som tillgång till genetiska resurser³⁰. De förhandlingar som rör Internationella

²⁹ Mulvany, 1998, s. 30

³⁰ FAO, september 1998

åtagandet kommer att vara särskilt viktiga för användningen av det material som samlats i olika genbanker innan konventionen om biologisk mångfald trädde i kraft (faktaruta 12).

Det är ofta handelsministeriet som står i förbindelse med WTO. Immaterialrätter kan vara ett patentverks ansvar, vanligtvis under handels- eller industriministeriet, eller när det gäller utsäde, en växtsortsmyndighet, vanligtvis under jordbruksministeriet. Miljöfrågor handhas ofta av ett särskilt ministerium eller kontor medan jordbruksministerier vanligen ansvarar för förhandlingar om genetiska resurser för livsmedel och jordbruk. Vart och ett av dessa ministerier kan konsultera formella organ, ofta forskningsråd eller institutioner, som utför den detaljerade analysen. Denna särskiljning av funktioner kan leda till en förlust av politisk sammanhållning och försvaga ett lands position om det brister i samarbetet och samordningen mellan ministerier och kontor.

Den politiska sammanhållningen borgar för en balanserad beslutsprocess genom att ta hänsyn till övergripande påverkan på parallella ministerier och på de sektorer för vilka de ansvarar. Den bör också leda till ett mer effektivt deltagande i förhandlingar och bättre underbyggda kompromisser. Den politiska sammanhållningen som utvecklats i huvudstäderna inom dessa områden bör också utsträckas till förhandlarna i Genève och på andra håll. Detta behov av sammanhållning av politiken återkommer över hela linjen i såväl industriländer som utvecklingsländer.

3.7 Juridiska tolkningar och tvistlösning

WTO-avtalen är juridiska texter vars språk är öppet för tolkning och olika parter kommer också att tolka det på olika sätt. Både WTO:s ministerkonferens och generalråd har befogenhet att tolka TRIPS-avtalet. Beslut fattas inte genom röstning utan genom konsensus, i GATT:s tradition, fastän WTO-avtalen tillåter röstning³¹. Tvister som rör tolkningen underkastas utslag av WTO:s tvistlösningspaneler och, i sista hand, WTO:s överprövningsorgan vars beslut inte kan överklagas. Den som befinns ha brutit mot reglerna, så som de tolkats, måste ändra sina regler för att inte utsättas för sanktioner. Om det inte är möjligt att vidta sanktioner inom samma område, som omfattas av samma avtal, eller inom ett annat område, kan handels-sanktioner vidtas inom områden som täcks av ett annat WTO-avtal.

Det är alltför tidigt att säga hur tvister om denna paragraf kommer att uppfattas. Det är emellertid troligt att hotet om rättsliga åtgärder kommer att avhålla vissa regeringar från att följa vad de tror är en för dem lämplig tolkning av reglerna, om det skulle innebära att de riskerar stora utgifter.

En möjlighet är att koppla tolkningen av WTO-avtalen till andra förbindelser som stater ingått, i synnerhet artiklarna 15 och 16 i konventionen om biologisk mångfald. Emellertid är också dessa förbindelser juridiska texter som kan bli föremål för olika tolkningar samtidigt som de saknar WTO:s strikt juridiska tvistlösningsmetod.

³¹ WTO, februari 1998, s. 60

11. Geografiska ursprungsbe-teckningar

I några utvecklingsländer har användningen av geografiska ursprungsbe-teckningar diskuterats som möjliga be-ståndsdelar i ett *sui generis*-system, till exempel för växtsorter från jordbruks-samhällen. Geografiska ursprungsbe-teckningar är, enligt definitionen i artikel 22 i TRIPS-avtalet: "beteckningar som identifierar en vara som härrörande från

en medlemsstats territorium, eller en region eller plats inom detta territori-um, och vars givna kvalitet, rykte eller andra kännetecken väsentligen kan till-skrivas dess geografiska ursprung". De är utformade så att konsumenterna ska kunna lita på att produkterna de köper kommer från en specifik plats, och de används redan i stor utsträckning för

vissa produkter som vin. De skulle kun-na vara av betydelse för produkter av växtsorter eller djurarter som redan har eller kan komma att få ett gott interna-tionellt eller nationellt rykte. Eftersom de vanligtvis tillämpas för produkter är det emellertid oklart hur deras använd-ning skulle kunna anpassas till ett *sui generis*-system för växtförädlarskydd.

12. Genbanker

Fler än 1 300 genbanker innehar mer än sex miljoner förvärv, vilket i hög grad hänger samman med den historiska inriktningen på växtgenetiska resurser för livsmedel och jordbruk. Många av de största genbankerna i världen, inbegripet genbankerna i Europa och Nordamerika samt forskningssystemet Consultative Group on International Agricultural Research, CGIAR, (se faktaruta 9), vill erbjuda användare med ärligt upp-

såt obegränsat tillträde. Detta gäller också vissa genbanker i utvecklingsländerna, även om knappa resurser för mångfaldigande och bearbetning kan begränsa eller fördröja tillgängligheten. Materialet i det till stor del offentligt finansierade forskningssystemet förvaltas fortfarande av FAO för mänsklighetens räkning, i enlighet med ett avtal från 1994, och är tänkt att användas för att stödja forskning av nytta för utveck-

lingsländer. Trots detta avtal har material från CGIAR-systemet vid flera tillfällen funnit sin väg till kommersiella förädlare i industriländer som har försökt få patent på det. I mitten av 1998 begärde CGIAR:s ordförande ett omedelbart uppehåll i beviljandet av varje form av växtförädlarrätt eller varje annan form av immaterialrätt för de sorter som innehas av CGIAR:s internationella forskningscentra.

4. De större frågorna – etiska, ekonomiska, miljömässiga och sociala

”I grund och botten är frågan om medborgerlig demokrati är förenlig med global avreglering och om WTO:s immaterialrätter för biotekniska uppfinningar kommer att föra oss in i en era av företagsfeodalism.”

Alan Simpson, brittisk parlamentsledamot (1999)

”Genom att kräva av samtliga avtalsparter att de så småningom ska uppfylla den höga nivån för skydd av immateriella rättigheter, har TRIPS-avtalet ett allt överskuggande mål – att stödja och stimulera mänsklig kreativitet för sociala framsteg.”

Gerald J. Mossinghoff, f.d. amerikanskt ombud för patent och varumärken (US Commissioner of Patents and Trademarks) och tidigare ordförande för WIPO:s generalförsamling (1998)

Implikationerna av denna lilla paragraf, artikel 27.3 b, i TRIPS-avtalet, som i sig själv visar på en betydelsefull omsvängning inom internationell rätt och omfattar många områden, måste ses i ett större sammanhang. De följande fyra frågeställningarna är inte uttömmande men illustrerar den rad frågor som uppkommer: moraliska och etiska, ekonomiska, miljömässiga och sociala. Inom varje frågeställning har vi koncentrerat oss på några av de viktigaste problemen.

4.1 Moraliska och etiska problem

De moraliska och etiska frågorna uppstår när patent utsträcks till att gälla livsformer och på grund av avtalens tillkomstsätt. De sorterar under en rad olika rubriker.

4.1.1 Uppfinningen – mänsklig eller gudomlig?

Många religiösa och kulturella traditioner uppfattar patent på levande organismer som något i grunden felaktigt. Det är särskilt anspråken på att levande material skulle vara en mänsklig uppfinning som kränker tron på en gudomlig skapare och på att livet är en gåva – mänsklighetens delade arv. Livsformers patenterbarhet ”är ett betydelsefullt steg vidare i den större processen i vilken livet görs till handelsvara” och ”livets och naturens värden reduceras till endast det ekonomiska”³². I synnerhet oroar sig många grupper runt om i världen för att patent förstärker en utveckling inom gentekniken som riskerar att störa ett komplicerat system av inbördes förhållanden i naturens värld som vi ännu bara förstår en del av.

4.1.2 Den levande världen – gemensamt arv eller privat egendom?

Många som kritiserar patent på livsformer ser dem som en olämplig utvidgning av privat äganderätt till tillgångar som borde vara, eller tidigare var, gemensamma. Västvärldens immaterialrättsliga regler, som en förlängning på en individualistisk kultur, tar i allmänhet ingen hänsyn till skyddet av olika folkgruppers rättigheter och till nyskapandet mellan generationerna, vilket kännetecknar många av utvecklingsländernas kulturella traditioner. Vissa länder, till exempel Australien och Canada, har utvecklat den befintliga immaterialrätten så att den ska skydda ursprungsbefolkningars kunskap och WIPO tittar nu närmare på detta³³.

4.1.3 Intressebalansen

Patenträtten är ett uttryck för den balans samhället skapat mellan principerna om uppfinningsrikedomens belöning i en kommersiell konkurrenskultur och den fria tillgängligheten till kunskap som vunnits ur forskning. Som ett resultat av ökande privatisering tycks vetenskaplig forskning allt mer avlägsna sig från dess traditionella värden av öppenhet och diskussion mot slutenhet och hemlighetsmakeri. Därför finns en oro att, tillsammans med företagssektorns växande makt, utvidgningen av patent till livsformer kommer att få ett redan ojämnt förhållande att tippa över och förstärka företagsintressenas makt ytterligare, samtidigt som frågor som mänsklig välfärd och social rättvisa får allt mindre utrymme.

4.1.4 Demokratiskt underskott – behovet av en form för etisk utvärdering

I *Engineering Genesis* pekar Donald Bruce på det växande demokratiska underskott som håller på att utvecklas i vårt alltmer globaliserade samhälle, där viktiga beslut som kan ändra hela mänsklighetens framtida liv fattas i fora som är utanför demokratisk kontroll. Marknadsexperter och NGO-aktivister har gemensamt att de i grunden inte är ansvariga inför någon. Han pekar på tre avgörande faktorer för att hålla demokratin levande:

- Utvecklingen av ”en politisk kultur inom vilken politiker fostras till att uppskatta såväl de vetenskapliga och etiska frågorna som de politiska och kommersiella aspekterna”.
- Allmän skolundervisning som kan utgöra skillnaden mellan elitens pluralism och demokratisk pluralism.
- Massmedias ”kritiska hållning till de starka intressen som är inblandade”³⁴.

³² Bruce, 1998, s. 229 och 231
³³ WIPO, 1998

³⁴ Bruce, 1998, s. 270–271

4.1.5 Rättvisa i internationella förhandlingar

En ärlig och rättvis förhandlingsprocess är önskvärd för att internationella handelsavtal ska nå långsiktig framgång. Varje regelbaserat systems legitimitet är för övrigt beroende av att det är lika tillgängligt för alla medlemmar. För närvarande är skillnaden i resurser och kapacitet mellan förhandlingsparterna så stor att många observatörer menar att alla WTO-medlemmar inte kan sägas ha lika möjligheter att delta i förhandlingar eller på samma vis dra nytta av WTO:s tvistlösningsförfarande. Under sådana omständigheter är det föga troligt att något slutavtal kommer att motsvara en rättvis avvägning mellan olika intressen. Det återstår fortfarande mycket att göra för att skapa ett balanserat förhandlingssystem som inte otillbörligt domineras av ett fåtal mäktiga länder som själva är i hög grad influerade av företagssektorn.

4.2 Ekonomiska frågor

Immaterialrätternas ekonomiska påverkan i allmänhet är omdebatterad och att avgöra vilka intäkter och kostnader som hör ihop med förändringar som utlösts av nya immaterialrättsliga regler är ett komplicerat ekonomiskt problem. Särskilt två områden ger anledning till oro mot bakgrund av TRIPS-avtalets mål – tekniköverföring samt forskning och utveckling inom jordbruksområdet.

4.2.1 Tekniköverföring

Det finns få empiriska belägg för vilken inverkan patent och växtförädlarrätt har på jordbruksinvesteringar, på graden av tekniköverföring till utvecklingsländerna eller graden av stimulans till lokal forskning och utveckling³⁵. International Food Policy Research Institute (IFPRI) planerar, om det kan finansieras, att undersöka immaterialrättens ekonomiska aspekter och konsekvenserna av användning, överföring och tillgång till lantbruksgenetiska resurser. Projektet omfattar fallstudier och en pilotstudie av den erfarenhet man har av de amerikanska patentlagarna, till exempel av förändringar i vetesorter och effekterna av dessa.

Det är omtvistat hur patent inverkar på tekniköverföring. En uppfattning är att de stöder tekniköverföringsprocessen på två sätt:

1. Den offentliggjorda patenträttigheten avslöjar uppgifter som andra forskare kan ha nytta av.
2. Då företag kan behålla kontrollen över tekniken kan de överföra kompletterande kunskap till andra länder – antingen genom licensavtal eller genom utländska direktinvesteringar.

En annan uppfattning är emellertid följande:

1. Patent begränsar numera det fria flödet av ny kunskap och vetenskaplig information och hämmar på så vis vetenskaplig kreativitet och teknisk utveckling genom imitation.
2. Om importen uppfyller de krav som hör ihop med immaterialrätter, i enlighet med TRIPS-avtalet, kan företag bli mindre benägna att överföra sin kunskap till andra länder. Även om avtalets artikel 31 tillåter tvångslicenser varierar de juridiska tolkningarna när det gäller i vilken utsträckning tvångslicenser kan användas för tekniköverföringsändamål.

Ett problem med patent är deras inverkan på flödet av förädlingsmaterial – dvs. djurs och växters arvs massa. Eftersom lantbruksdjur vanligtvis inte omfattas av patent har fokus hittills riktats mot växter. Det finns belägg för att förstärkningen av immaterialrätterna leder till inskränkningar i flödet av arvs massa (förädlingsmaterial) vilket hämmar utvecklingen av nya växtsorter, i synnerhet av offentligt finansierade institutioner som de som stöds internationellt av Consultative Group on International Agricultural Research (CGIAR). Utsädesindustrin själv oroar sig över det minskade flödet av arvs massa och erkänner vikten av att detta flöde bibehålls³⁶.

Denna fråga hör ihop med åtgärder för att kontrollera tillgången till dessa material, vilket förutses i konventionen om biologisk mångfald. Vidare hör den ihop bevarandet av den biologiska mångfalden eftersom den är källan för framtida förädlingsmaterial för mänskligt bruk. Ett annat problem är om och hur de som utvecklat genetiska resurser på grundval av många olika, traditionella gemensamma system bör ha kontroll över tillgång till detta material och dra nytta av dess användning i produkter som sedan marknadsförs.

4.2.2 Prioriteringar inom forskning och utveckling

Vikten av patent och växtförädlarrätt ökar bland annat på grund av förändringar i finansieringen av forskning och utveckling för jordbruket. Ända till ganska nyligen finansierades denna forskning och utveckling i stor utsträckning med offentliga medel. Forskningsresultaten över-

”Immaterialrätter är kanske de enda företagsbestämmer som kan både gynna och begränsa konkurrensen.”

Maskus (s. 147, 1998)

”den västerländska, industriella modellen för innovation står ... i motsättning till de etiska och sociala värden och behov som karakteriserar många länder och folk i tredje världen. Det är därför avgörande att omdefiniera ’innovation’ så att den kan skydda ursprungsbefolkningarnas kreativitet.”

Gurdial Singh Nijar (s. 26, 1996)

³⁵ van Wijk m.fl., 1993

³⁶ FAO, september 1998

”Uppkomsten av bioteknik har gjort det möjligt för kemiföretag att utvidga sin forskningsbas till att också omfatta växtgenetik och på så vis underlätta företagets inträde i utsädesproduktionen. Kemiindustrin har traditionellt förlitat sig på patentsystemet och har därför kommit att bli en ivrig förespråkare för patentskydd för växtmaterial.”

van Wijk m.fl. (s. 11, 1993)

fördes av utbildade tjänstemän till bönderna i hopp om att de skulle använda de nya metoderna för att öka produktiviteten.

Den ekonomiska avkastningen är hög för offentligt finansierad forskning och utveckling för förbättrad jordbruksproduktivitet, både för industri- och utvecklingsländer. På sin investering på 134 miljoner dollar som stöd till internationell vete- och risforskning avsedd för utvecklingsländerna gjorde den amerikanska ekonomin, till exempel, en förtjänst på 14,7 miljarder dollar³⁷. I OECD-länderna står nu privat finansiering för runt hälften av bidragen till forskning och utveckling. I många fall har den offentligt finansierade forskningen avlägsnat sig från forskning kring näraliggande marknader, som är av omedelbar användning för jordbruken, för att i stället koncentrera sig på grundforskning som stöder framtida privata ansträngningar inom forskning och utveckling. I vissa länder har resurserna styrts över till områden som stöder agroindustrin och livsmedelsförädling, vilket ”kan ha minskat snarare än ökat avkastningsgraden för forskning inom den offentliga sektorn”, menar Alston, Pardey och Smith³⁸.

Den privata sektorn investerar naturligtvis i områden där den hoppas på vinst, varför man under åren ofta satsat på verksamhet inom jordbrukskemin. Idag har företag som tidigare var verksamma inom jordbrukskemin expanderat och blivit företag inom bioteknik och utsädesindustrin (eller inom biovetenskap, däribland läkemedelsindustrin) som följer med strömmen för att öka värdet på sina produkter. Enorma investeringar görs nu inom dessa områden – mer än 8 miljarder dollar om året bara i USA, enligt Ismail Serageldin, som är ordförande för CGIAR. Han oroar sig för att denna privat ägda forskning ska ägna sig åt grödor och innovationer för rika marknader och strunta i de områden som är av intresse för fattiga småbönder³⁹.

Hans Herren, som är generaldirektör för International Centre of Insect Physiology and Ecology i Kenya, befarar att ”trenden mot att en allt större del av de finansiella medlen för jordbruksutveckling går till ett litet antal tekniker är farlig och oansvarig”. Han hävdar att de nya ”mirakelteknikerna” inte behövs för att lösa problemet med livsmedelssäkerheten och är rädd för att inriktningen på bioteknisk forskning och på utveckling av vad som huvudsakligen är immaterialrättsliga (upphovsrätt och varumärken) lösningar på problem är ett alltför snävt sätt att närma sig jordbruksutvecklingen⁴⁰. Han tror att detta kommer att leda till en minskning av antalet studerade problemlösningar – i synnerhet lösningar som småbönder kan använda, anpassa och utbyta fritt.

Det är oklart i vilken utsträckning starkare immaterialrätter i utvecklingsländer med låga inkomster skulle stimulera lokal forskning inriktad på inhemska bönders behov. Stora utvecklingsländer som till exempel Indien har ett stort antal kvalificerade vetenskapsmän, som skulle kunna utveckla egna forskningsinriktade jordbruksföretag så snart de är försäkrade om att deras forskningsresultat är skyddade.

Starkare immaterialrätter kan också öppna dörren för nya typer av forskningsallianser. Pådrivna av den biotekniska revolutionen förlitar sig forskare från industriländerna alltmer på utgångsmaterial som hämtats från den biologiskt rika utvecklingsvärlden. Även om detta ger upphov till frågor om adekvat kompensation för utvecklingsländerna skulle sådan forskning kunna gynna både industri- och utvecklingsländer. Sålunda kan de inledande studierna av det biologiska materialet utföras av företag i utvecklingsländerna som samarbetar med stora västerländska forskningsinriktade jordbrukskemiska företag.

4.3 Miljöeffekter av patent på genetiskt modifierade jordbruksprodukter

Det finns en lång rad olika åsikter inom forskarsamfundet och bland allmänheten om det kloka i att snabbt och i stor utsträckning godkänna genetiskt modifierade organismer i livsmedelssystemet. Så länge som TRIPS-avtalet i mångas ögon tycks främja detta – och patent är av avgörande betydelse för de inblandade industrierna – kommer en koppling att göras mellan dem. Detta är inte platsen för en diskussion om olika synsätt och vetenskapliga argument om bioteknik. De frågor som patenteringen ger upphov till har att göra med det ansvar och den skyldighet patent- och licenshavare har, om uppfinningarna när de tillämpas visar sig ha negativa konsekvenser för miljön och mänskligt välbefinnande. Frågorna kan också tränga in i andra juridikområden – som företagsstyrning och begränsad ansvarighet.

Eftersom dessutom patentering, mot bakgrund av genteknikens snabba utveckling, hör ihop med införandet av genetiskt modifierade växter, kan man hävda att ett land först måste

³⁷ Pardey m.fl., 1996

³⁸ Alston m.fl., 1998

³⁹ *Newsweek*, 24 augusti 1998

⁴⁰ Herren, 1998

upprätta lämpliga kontrollsystem och regler för biosäkerhet, innan man överväger att upphöja patentregler till lag, som skulle kunna uppmuntra utvecklingen och spridningen av dessa växter. Protokollet om biosäkerhet i konventionen om biologisk mångfald beräknas vara klart i februari 1999. Det ska tillhandahålla den internationella ramen för dessa system, även om många NGO:s befarar att man kommer att enas om en svag konstruktion till följd av industrins starka påtryckningar.

4.4 Sociala effekter på jordbrukssystemen

“... att ge någon form av ‘skydd’ för rättigheter är att föra ursprungsbefolkningar och lokala samhällen liksom deras tillgångar in i marknadsekonomins fälla, som med sin omstörtande materialism och konsumism kan komma att överväldiga och slutligen förstöra dessa samhällen.

Det andra är att formulera rättighetsregler som återspeglar dessa samhällens kultur och värdesystem för att förhindra att deras kunskap tas i besittning, görs till handelsvara och privatiseras samt för att avvärja varje hot mot dessa samhällens integritet.”

Gurdial Singh Nijar (s. 24, 1996)

Växtförädlarrätten utvecklades för kommersiella växtförädlare som förser kommersiella bönder i industriländerna där bönderna utgör en liten andel av befolkningen, jordbruket är kommersiellt, utsädet köps från kommersiella leverantörer och produkterna är handelsvaror som utväxlas på en marknad. I många utvecklingsländer gäller dessa villkor endast för en del av den inhemska inriktade jordbrukssektorn och de viktigaste exportgrödorna. Många bönder finns i lokala samhällen med en inhemska, lokal marknadsinriktning och utövar ofta ett stort mått av självförsörjningsjordbruk. Bönderna är talrikare och många av grödorna är lokala matgrödor som också saluförs lokalt. Vidare är de sorter som används lokala och mycket utsäde sparas från år till år och byts mellan bönder i samhället. De grödor som odlas är ofta inte enhetliga kommersiella sorter utan kulturväxsorter (lantsorter) som har en lång rad genetiska kännetecken och som säkerställer livsmedelstillgången genom att garantera åtminstone någon skörd även under svåra förhållanden.

Om patent och växtförädlarrätt bidrog till forskning och utveckling inriktad på småbönders behov och lokalt betydelsefulla matgrödor samt skapade för småbönder tillgängliga lågkostnadslösningar – då kunde de ha en mycket positiv inverkan på de lokala jordbrukssystemen, genom att medverka till att öka produktiviteten utan att åstadkomma en kraftig strukturell förändring.

Det finns emellertid farhågor att patent och växtförädlarrätt kommer att underlätta kommersialiseringen av jordbruket i linje med jordbrukssystemen i industriländerna och på så vis snabbt underminera hela grunden för småskaliga produktionssystem baserade på en blandning av självförsörjning och lokal marknad. Om man inom forskning och utveckling framställer sorter och metoder som är mest lämpade för medelstora och stora jordbruk, snarare än produkter och metoder anpassade till småbönders behov, kommer många småbönder att slås ut. Ett sådant resultat skulle sannolikt i hög grad öka befolkningsrörelserna mot urbana centra. För flertalet småbönder är tillgång till mark och vatten, utsäde och redskap grunden för deras livsmedelssäkerhet. För många är ett fullständigt beroende av marknaden för insatsvaror eller för att täcka behovet av livsmedel helt enkelt för riskabelt och kommer troligtvis att förbli så för överskådlig tid. Nya tekniska möjligheter måste hela tiden ses i ett större sociokulturellt sammanhang, eftersom de kommer att påverka antingen de utgör reella möjligheter för de fattigaste eller inte.

5. Internationellt bistånd

“För att underlätta genomförandet av detta avtal, skall i-landsmedlemmar på begäran och på ömsesidigt godkända villkor tillhandahålla de minst utvecklade medlemmarna och övriga utvecklingsländer tekniskt och finansiellt samarbete.”

Artikel 67 i TRIPS-avtalet

I flertalet industriländer stöder allmänheten vanligtvis bistånd för att utplåna fattigdom och hunger. Hur de nuvarande långtgående tekniska förändringarna inom jordbrukssektorn, och inom den rättsliga ram som styr produktion och handel med livsmedel, kommer att påverka varandra och hur de kommer att bidra till mänskligt välbefinnande är långt ifrån klart. Givarsamhället skulle kunna spela en viktig roll genom att medverka till att globala immaterialrätter bidrar till att avskaffa fattigdomen.

5.1 Frågor på kort sikt inför översynen av artikel 27.3 b

Givare kan överväga att

1. bidra till en mer balanserad förhandlingsprocess genom att stödja kapacitetsuppbyggnad inom länder, mellan ministerier och bland olika intressenter för att möjliggöra att förhandlingarna förbereds på lämpligt sätt, samt utarbetande och stöd till förhandlingspositioner (se 3.6 ovan),
2. se till, kanske genom WTO:s och WIPO:s stödprogram, att tillräckligt görs för att bistå vid utarbetandet av en inför allmänheten ansvarig nationell politik genom att till exempel
 - tillhandahålla praktiskt stöd för att främja elektronisk kontakt (telefon, fax, e-post) mellan förhandlare i Genève och huvudstäderna – med ett minimum av basutrustning (däribland Internetanslutning) för alla länder
 - stödja arbetet med att utveckla *sui generis*-system, också andra än det i UPOV-konventionen angivna, samt
 - tillhandahålla stöd för att få till stånd ett samarbete mellan ministerierna om ämnesövergripande frågor mellan WTO och konventionen om biologisk mångfald samt Internationella åtagandet för växtgenetiska resurser,
3. stödja nationell förmåga att övervaka och bedöma genomförandet av bestämmelserna och att försvara nationella intressen i tvistlösningsförfaranden,
4. stödja utvecklingen av en internationell institution som erbjuder juridiskt tekniskt bistånd i Genève för att bistå utvecklingsländerna i samröret med både WTO:s invecklade förhandlings-system och vid användningen av tvistlösningsförfarandet.

5.2 Frågor på längre sikt om det internationella biståndet

Den nuvarande utvecklingen ger upphov till frågor om vad det internationella biståndet mer skulle kunna göra för att

1. stödja multi- och interdisciplinära studier för att utvärdera immaterialrättens nuvarande status och möjliga inverkan på livsmedel, jordbruk och biologisk mångfald inom jordbruket samt dess effekter på forskning och utveckling för fattiga bönder och fattigdomsreducering,
2. uppmuntra och stödja statligt finansierad forskning och utveckling för fattiga småbönder i syfte att utveckla icke privatägda, lokalt anpassade småskaliga jordbrukstekniker och lågkostnadsmetoder som alternativ till gentekniska, upphovsrättsskyddade lösningar som utvecklas inom företagssektorn i industriländerna,
3. bistå länder i utvecklingen av
 - de olika krav för provning, övervakning, certifiering och biosäkerhet som ställs för att ny teknik ska kunna införas och juridiska bestämmelser antas
 - den förhandlingsskicklighet som krävs för att hantera frågor om tillgänglighet och immaterialrätt (t.ex. materialöverföringsavtal), samt
 - nödvändiga bestämmelser mot konkurrensbegränsande åtgärder,
4. uppmuntra och stödja nationella och lokala intressegruppers större delaktighet för att förstå, utveckla och försvara sina rättigheter,
5. stödja forskning om problem som rör matgrödor för självförsörjningsbruk.

6. Avslutning

”Eftersom de ekonomiska aspekterna av immaterialrätten är mycket komplexa, finns det inga enkla regler för hur bestämmelserna bör utformas.”

Maskus (1998)

Artikel 27.3 b i TRIPS-avtalet kan antingen komma att underminera livsmedelssäkerheten och den biologiska mångfalden eller att öka dem beroende på de olika bestämmelsernas relativa effekter. Oavsett vilka kostnader och intäkter immaterialrättsliga regler för med sig, är de inte på förhand givna och de kommer troligen inte att fördelas lika.

Logiskt sett vore det bättre att först utvärdera de erfarenheter man redan har av tillämpningen av avtalet innan bestämmelserna ses över. Dessa kunde sedan granskas i ljuset av WTO-avtalets och andra hithörande internationella förbindelsers uttalade syften, varefter bestämmelsernas fortsatta relevans och möjliga modifikationer kunde övervägas. Till dess, och med hänsyn till den stora osäkerhet som råder om patents och växtförädlarens inverkan på jordbruk och biologisk mångfald, tycks det förhastat att ta bort den flexibilitet som införts i artikeln och flertalet länder tycks gärna vilja hålla möjligheterna öppna. Dessa inbegriper juridiska alternativ kring immaterialrätter och samhällsliga rättigheter, kulturella val att behålla trossystem som avviker från de i TRIPS-avtalet dominerande och val av teknik för att lösa de problem som bönder i utvecklingsländerna ställs inför.

Trenden mot starkare immaterialrättsliga regler parad med övergången till privat finansiering av forskning och utveckling håller på att förändra forskningens beskaffenhet. Nationell politik och offentlig finansiering av forskning och utveckling, jämte den nationella rättsliga ram inom vilken den verkar, bör bidra till att fattigdomen avskaffas, livsmedelssäkerheten ökas och biologisk mångfald bevaras. Ett sätt att verka för detta är att stödja tillämpad forskning och rättighetsregler som erbjuder lösningar på de problem som småbönder ställs inför. I princip skulle resultaten från sådan forskning kunna skapa en mer konkurrenskraftig marknad genom att ge bönderna alternativ till de upphovsrättsskyddade, biotekniskt inriktade lösningar som den privata sektorn snabbt utvecklar.

På kort sikt kommer de omedelbara åtgärder som skisseras i kapitel 5 att bidra till att höja kvaliteten på översynen av artikel 27.3 b. I synnerhet behövs

- politisk kapacitetsuppbyggnad i Genève och nationella huvudstäder
- dialogen främjas mellan olika intressenter och intressegrupper i utvecklingsländerna (faktabruta 13) och mellan handelsdelegationer baserade i Europa och nationella huvudstäder
- tvärministeriella policygrupper för att trygga att politiken hålls samman vad beträffar konventionen om biologisk mångfald, TRIPS-avtalet och de av FAO samordnade förhandlingarna kring Internationella åtagandet för växtgenetiska resurser
- att en rad olika handlingar och modellagstiftning i stor utsträckning görs tillgängliga
- nationella och regionala workshoppar för att främja diskussion av frågorna
- att NGO:s och mellanstatliga organisationer erbjuds tekniskt stöd samt informationsmaterial om TRIPS-förhandlingarna.

Med tanke på den inverkan patent och immaterialrätter kan komma att ha på vår framtida livsmedelsförsörjning, och oron över ett livsmedelssystem där den ekonomiska maktens koncentreras i snabb takt, behövs en uttömmande och omfattande diskussion för att utveckla principer och metoder för att skapa framtida livsmedelssäkerhet i ett globalt system som gynnar alla.

13. Konsultationer med intressegrupper

Det är önskvärt att konsultera intressegrupper när det gäller frågor som:

1. Vems rättigheter är viktigast – enskildas eller samhällets? Hur bör offentliga och privata intressen balanseras? Hur tar man ansvar för miljön och för framtida generationer? Hur skyddar man såväl kollektiva som privata rättigheter?
2. Vilken politik bör föras nationellt vad beträffar patent på livsformer (växter och djur). Om landet är för patent på livsformer, vilken omfattning ska då patenten ha? Om landet är *emot*, bör då patent på växter och djur förbjudas omedelbart och antingen ett *sui generis*-system för växtsorter utvecklas eller UPOV-konventionen godkännas eller bör man arbeta för att avlägsna kravet på växtförädlarskydd?
3. Vilken är den relativa nationella betydelsen av lokala jordbruk, som använder utsäde som bönder sparar och som stöds av offentligt finansierad forskning, jämfört med kommersiella jordbruk, som stöds av privata utsädesföretag och privat finansierad forskning och utveckling? Hur ska avvägningen se ut? På vilket sätt bör balansen förändras? Hur snabbt?
4. Hur betydelsefull är biologisk mångfald och lämpliga immaterialrätter knutna till fördelningen av tillträde och nytta för landets framtida utveckling?
5. Är den nationella inställningen förhandlingsbar i utbyte mot medgivanden på andra områden? Om så är fallet, i vilket syfte och vilka garantier krävs?

Litteratur- förteckning

Note: e-mail or web site address from which materials may be obtained are given where available. In case of difficulty contact the Quaker United Nations Office in Geneva (see inside front cover for contact details)

Julian M Alston, Philip G Pardey and Vincent H Smith, "Financing Agricultural R&D in Rich Countries: What's Happening and Why", *The Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, vol 42 no 1, 1998

John H Barton, "The Impact of Patent Law on Plant Biotechnology Research", *Intellectual Property Rights III Global Genetic Resources: Access and Property Rights*, Crop Science Society of America, Madison Wisconsin, 1998

Susan H Bragdon and David R Downes, "Recent policy trends and developments related to the conservation, use and development of genetic resources", IPGRI, Rome 1998 or on the web at: <http://www.cgiar.org/ipgri/POLICY/IPR7.htm>

Donald Bruce and Ann Bruce, *Engineering Genesis - The Ethics of Genetic Engineering in Non-human Species*, Earthscan, 1998

Carlos M Correa, "Access to plant genetic resources and intellectual property rights", FAO - CGRFA, 1998, available through web page: <http://www.fao.org/ag/cgrfa>

Bhagirath Lal Das, "Proposals For Improvement In The Agreement On TRIPS", *SEATINI BULLETIN*, (Southern and Eastern African Trade, Information and Negotiations Initiative) vol 1 no 8, 1998

Biswajit Dhar, "Approaching the Emerging Regime of Intellectual Property Protection: A Developing Country Perspective", *and*

Biswajit Dhar and Sachin Chaturvedi, "Introducing Plant Breeders' Rights in India: A Critical Evaluation of the Proposed Legislation", RIS, New Delhi, 1998, e-mail: bdhar97@hotmail.com

David R Downes, "Integrating Implementation of the Convention on Biological Diversity and the Rules of the World Trade Organization", Law and Policy Discussion Paper, IUCN and CIEL, *and*

David Downes, "The 1999 WTO Review of Life Patenting Under TRIPS", Center for International Environmental Law, Washington DC, Nov 1998, e-mail: cielus@igc.apc.org, web: <http://www.econet.apc.org/ciel/>

FAO, "The relationship between the FAO International Undertaking on Plant Genetic Resources, the Convention on Biological Diversity and TRIPS", paper from AITC/FAO workshop, Geneva, Sept 1998

FAO, *The State of the World's Plant Genetic Resources for Food and Agriculture*, Rome, 1996, web: <http://www.fao.org>

FAO, Report of the Fifth Extraordinary Session of the Commissions on Genetic Resources for Food and Agriculture, Rome, 8-12 June 1998, CGRFA-Ex5/98/Report, web: <http://www.fao.org>

Gaia Foundation, "Strategic Recommendations for the Review of TRIPS Article 27.3(b), dealing with Intellectual Property Rights over Biological Resources", London, Nov 1998, e-mail: gaia@gaianet.org

Gaia Foundation/GRAIN, "Intellectual Property Rights and Biodiversity: The Economic Myths" Issue 3 *and*,

Gaia Foundation/GRAIN, "Ten reasons not to join UPOV", Issue 2, May 1998 *and*

Gaia Foundation/GRAIN, "TRIPS versus CBD - Conflicts between the WTO regime of intellectual property rights and sustainable biodiversity management", *Global Trade and Biodiversity in Conflict Series*, Issue 1, May 1998, e-mail: grain@bcn.servicom.es or gaia@gaianet.org, web: <http://www.grain.org>

Richard Gerster, "Patents and Development - A non-Governmental Organization View Prior to Revision of the TRIPS Agreement", *The Journal of World Intellectual Property*, vol 1 no 4, July 1998

GRAIN (eds), *Signposts to Sui Generis Rights*, a joint BIOTHAI/GRAIN publication, Bangkok/Barcelona, Feb 1998

Samson Helfgott, "Patent Filing Costs Around the World", *Journal of the Patent and Trademark Office*, vol 75 no 7, July 1993

Hans R Herren, "The Wishes of the Rich versus the Needs of the Poor: Which Biotechnologies are Appropriate for Sustainable Agricultural Production in the Tropics", ICIPE, Nairobi, Kenya, 1998

IATP, "Building the 'capacity to trade' through trade-related policy reform: towards revising the Agreement on Agriculture and the Agreement on Trade-Related Intellectual Property Rights", Institute for Trade and Agricultural Policy, Sept 1997, web: <http://www.iatp.org>

IPGRI, "The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) - A Decision Check List", Rome, 1999, forthcoming, e-mail: ipgri@cgiar.org, web: <http://www.cgiar.org/ipgri>

ISAAA, "Progressing Public-Private Sector Partnerships in International Agricultural Research and Development - International Service for the Acquisition of Agri-biotech Applications, *ISAAA Briefs*, no 4, 1997, web: <http://www.isaaa.cornell.edu>

Reese V Jenkins, *Images and Enterprise: Technology and the American Photographic Industry 1839-1925*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1975

Dan Leskien and Michael Flitner, "Intellectual Property Rights and Plant Genetic Resources: Options for a sui generis System", IPGRI, Rome 1997, web: <http://www.cgiar.org/ipgri/POLICY/IPR6.htm>

W Lesser, "The Role of Intellectual Property Rights in Biotechnology Transfer under the Convention on Biological Diversity", *ISAAA Briefs* 3, Ithaca, NY, 1997, web: <http://www.isaaa.cornell.edu>

Linda S Lourie, "The U.S. position on Developing Trade Agreements Concerning Intellectual Property" in *Intellectual Property Rights III Global Genetic Resources: Access and Property Rights*, Crop Science Society of America, Madison Wisconsin, 1998

Keith E Maskus, "Intellectual Property Rights in the World Trade Organisation: Progress and Prospects" in *Launching New Global Trade Talks - An Action Agenda*, Jeffery J Schott (ed), Institute for International Economics, Special Report 12, Washington DC, Sept 1998

Gerald J Mossinghoff, "The biodiversity convention and intellectual property rights"

Patent World, issue 106, Oct 1998

Patrick Mulvany, "TRIPS, Biodiversity and Commonwealth Countries: capacity building priorities for the 1999 review of TRIPS article 27.3 (b)", Commonwealth Secretariat, London, 1998, web: http://ds.dial.pipex.com/ukfg/UKabc/TRIPS/cs_exsum.htm

Gurdial Singh Nijar, "In Defence of Local Community Knowledge and Biodiversity: A Conceptual Framework and the Essential Elements of a Rights Regime", Third World Network, Paper 1, 228 Macalister Road, 10400 Penang, Malaysia, 1996 (Also in Tilahun and Edwards)

ODI, "Global Hunger and Food Security after the World Food Summit", Briefing Paper 1, Feb 1997, Overseas Development Institute, London

Philip G Pardey, Julian M Alston, Jason E Christian and Shenggen Fan, *Hidden Harvest: U. S. Benefits from International Research Aid*, IFPRI, Washington DC, Sept 1996

C A Primo Braga, "Guidance from Economic Theory," in W E Siebeck (ed.), *Strengthening Protection of Intellectual Property in Developing Countries: A Survey of the Literature*, World Bank Discussion Paper no 112, Washington, DC, 1990

C A Primo Braga, C Fink, and C P Sepulveda, *Intellectual Property Rights and Economic Development*, World Bank Discussion Paper, forthcoming, 1999

Alan Simpson, "Can democracy cope with biotechnology?", *Splice*, vol 5 issue 2, Jan 1999

Geoff Tansey and Tony Worsley, *The Food System - A Guide*, Earthscan, London, 1995

Lester C Thurow, "Needed: A New System of Intellectual Property Rights", *Harvard Business Review*, Sept-Oct 1997

Solomon Tilahun and Sue Edwards (eds), *The Movement for Collective Intellectual Rights*, Institute for Sustainable Development, Addis Ababa and The Gaia Foundation, London, 1996, e-mail: gaia@gaianet.org

Michael J Trebilcock and Robert Howse, "Trade Related Intellectual Property (TRIPS)" in *The Regulation of International Trade*, Routledge, London, 1995

UN, *Intellectual Property Rights and Foreign Direct Investment*, Transnational Corporations and Management Division, Economic and Social Dept, 1993

Jeroen van Wijk, Joel I Cohen and John Komen, "Intellectual Property Rights for Agricultural Biotechnology - Options and Implications for Developing Countries", *ISNAR Research Report* 3, The Hague, 1993

WIPO, Draft report from the round table on intellectual property and indigenous peoples, Geneva, July 23-24, 1998

WTO, *Trading into the Future: The World Trade Organization*, 2nd edition, WTO, Geneva, Feb 1998, web: <http://www.wto.org>

World Bank, *Knowledge for Development - World Development Report 1998/99*, OUP, 1998, web: <http://www.worldbank.org>

Förkortningar

CBD	Convention on Biological Diversity	IU	International Undertaking on Plant Genetic Resources [for food and agriculture]
CGIAR	Consultative Group on International Agricultural Research	MFN	Most Favoured Nation (WTO)
CGRFA	Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture (FAO)	NGO	Non-Governmental Organisation
COP	Conference of the Parties (CBD)	ODA	Official Development Assistance
CTE	Committee on Trade and Environment (WTO)	OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
DSB	Dispute Settlement Body (WTO)	PBRs	Plant Breeders' Rights
DUS	Distinctiveness, Uniformity and Stability (PBR legislation)	PGRFA	Plant Genetic Resources for Food and Agriculture
FAO	Food and Agriculture Organisation of the United Nations	PVP	Plant Variety Protection
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade	R&D	Research and Development
GRAIN	Genetic Resources Action International	SBSTTA	Subsidiary Body for Scientific, Technical and Technological Advice (CBD)
IATP	Institute for Agriculture and Trade Policy	TRIPS	Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (GATT/WTO)
IGO	Inter-Governmental Organisation	UPOV	Union Internationale pour la Protection des Obtentions Végétales [International Union for the Protection of New Varieties of Plants]
IFPRI	International Food Policy Research Institute	WIPO	World Intellectual Property Organisation
IPGRI	International Plant Genetic Resources Institute	WTO	World Trade Organisation
IP	Intellectual Property		
IPRs	Intellectual Property Rights		
ISNAR	International Service for National Agricultural Research		

Ordlista

"**ordre public**" berör de fundament vilka man inte kan kränka utan att sätta institutionerna i ett givet samhälle på spel ... Moral är ett annat begrepp⁷.

Biologiska resurser – innefattar genetiska resurser, organismer eller delar av dessa, populationer eller varje annan biotisk komponent hos ekosystem med faktisk eller potentiell användning eller värde för mänskligheten¹.

Enhetlighet – tillräckligt enhetlig i dess relevanta kännetecken och endast så varierad som är nödvändigt för att möjliggöra en exakt beskrivning och utvärdering av särskiljbarheten och för att trygga stabiliteten².

Förhandsgodkännande sedan information lämnats – (från stater och/eller samhällen) innebär att överenskommelse nåtts mellan mottagare och leverantörer av genetiska resurser om dessa resursers ändamål, vad de får användas till och, vanligen, en förpliktelse att dela den nytta som uppstår vid den ökade användningen av dessa resurser.

Genetiska resurser – genetiskt material av faktisk eller potentiell värde¹.

Genetiskt material – varje material av växt-, djur-, mikroorganism- eller annat ursprung, som innehåller funktionella enheter av arvs massa¹.

Immaterialrätter – rättigheter som beviljas av en statlig myndighet för vissa produkter som är frukten av en intellektuell prestation och uppfinningsriktighet².

Nyhet – i förhållande till den aktuella kunskapsnivån, vilken omfattar allt som någonstans gjorts tillgängligt för allmänheten genom skriftlig eller muntlig beskrivning, användning, eller på varje annat sätt, före dagen för patentansökans ingivning³.

Patent – på en produkt eller en process ger patenthavaren en ensamrätt att hindra tredje man att utan patenthavarens samtycke framställa, använda, utbjuda till försäljning, försälja eller importera produkten eller en produkt som är ett direkt resultat av processen³.

Stabilitet – innebär att de relevanta kännetecknen förblir oförändrade efter upprepade förökning².

Sui generis-system för rättigheter – en alternativ, unik form av immaterialrättsligt skydd, utformat för att passa ett

lands särskilda sammanhang och behov. Det kan ha en vidare betydelse för att täcka de aspekter av immaterialrätten som inte kan skyddas genom konventionella immaterialrättsliga lagar, eller utgöra ett system som omfattar samhällens, bönders och ursprungsbefolkningars rättigheter³.

Särskiljbarhet – klart särskiljbar från varje annan växtsort genom ett eller flera viktiga kännetecken³.

Uppfinningshöjd – ej känd, dvs. så kvalificerad, med hänsyn till den aktuella kunskapsnivån, att den inte legat nära till hands för en fackman inom området³.

Väsentligen biologiska förfaranden – i växtbioteknik kan dessa inbegripa flerstegsprocesser som består av den genetiska modifieringen av växtceller, den följande regenerationen av växterna och dessa växters förökning⁴. Vissa definitioner är mer restriktiva: "varje process som, i sin helhet, existerar i naturen eller inte är annat än en naturlig ... förädlingsprocess"⁵.

Anmärkning: Uppgifterna är baserade på Mulvany (1998).

Definitioner: ¹ Konventionen om biologisk mångfald,

² UPOV, ³ Leskien (1997), ⁴ EU, ⁵ OECD, ⁶ TRIPS, ⁷ WTO.

Dates for 1999

	WTO: TRIPS	WTO: Agriculture	FAO	CBD/Biosafety
February	16-17 Council for TRIPS 18-19 Committee on Trade & Environment 25-26 General Council for 3rd Ministerial	18-19 Committee on Trade & Environment 25-26 General Council for 3rd Ministerial		22-23 (tentative) 6th <i>ad-hoc</i> working group on Biosafety 15-19 Extraordinary meeting of COP, Catagena
March	24-25 Committee on Trade & Environment	10-11 Committee on Sanitary Measures 18-19 Committee on Agriculture 24-25 Committee on Trade & Environment	12 Ministerial on Agriculture and small island states	
April	22-23 Committee on Trade & Environment 27-28 Council for TRIPS	22-23 Committee on Trade & Environment	12-16 (tentative) 6th Extraordinary Negotiating Session of the Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture 19-23 Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture, 8th session	
May				24-28 Subsidiary Body for Scientific, Technical and Technical Advice, Montreal
June	29-30 Committee on Trade & Environment	24-25 Committee on Agriculture 29-30 Committee on Trade & Environment	1-4 Committee on World Food Security, 25th session 24-25 46th Codex	1-3 CBD Intersessional Meeting
July	7-8 Council for TRIPS	7-8 Committee on Sanitary Measures 29-30 Committee on Agriculture		
September	15-16 Council for TRIPS	29-30 Committee on Agriculture		
October	12-13 Committee on Trade & Environment	12-13 Committee on Trade & Environment		4-8 Expert Panel on Access & Benefit Sharing
November	23-24 Council for TRIPS		FAO Conference (Rome)	
December	3rd Ministerial Conference	3rd Ministerial		
Further notes	Article 27.3(b) review	Review of Agriculture (starts last quater)		Jan 2000: Expert meeting on 8(j)